

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών

Π.Μ.Σ. «Δημόσια Ιστορία»

Διπλωματική Εργασία

Το Ραδιόφωνο στο ΈΒ Παγκόσμιο πόλεμο. Η ραδιοφωνική προπαγάνδα της Ναζιστικής Γερμανίας

Κοντοστεργίου Αθανάσιος

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Παναγιούλα Κουτσοπανάγου

Πάτρα, Ιούλιος 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ'οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Το Ραδιόφωνο στο ΄Β Παγκόσμιο πόλεμο. Η ραδιοφωνική προπαγάνδα της Ναζιστικής Γερμανίας

Κοντοστεργίου Αθανάσιος

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής/Επιβλέπουσα
Καθηγήτρια:
Παναγιούλα Κουτσοπανάγου

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής/Συν-
Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:
Έλλη Λεμονίδου

Πάτρα, Ιούλιος 2026

«Η Διπλωματική εργασία είναι
αφιερωμένη στους γονείς μου
που με στήριξαν από την
αρχή των σπουδών μου»

Περίληψη

Το ναζιστικό καθεστώς και η κυριαρχία του στη Γερμανία στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό στη χρήση της προπαγάνδας, καθώς μέσα από αυτή στόχευε όχι μόνο να επιβληθεί στον γερμανικό λαό, αλλά και να επιβάλει την υιοθέτηση της ιδεολογίας του και των αξιών του. Η σημασία που έδινε το καθεστώς στην προπαγάνδα, διαφαίνεται και από την απόφαση του Χίτλερ να ιδρύσει, το 1933 το Υπουργείο Προπαγάνδας, το οποίο είχε υπό τον έλεγχό του όλα τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και διασφάλιζε ότι όλες οι πληροφορίες και η ενημέρωση του γερμανικού λαού θα συμπορεύονταν στα ιδανικά και στις αξίες του κόμματος. Η δημιουργία του Υπουργείου Προπαγάνδας θέτει τις βάσεις για τη συστηματική της χρήση καθόλη τη διάρκεια του πολέμου, ενώ το ραδιόφωνο αναγνωρίζεται από τον Γκέμπελς, τον Υπουργό Προπαγάνδας, ως το αποτελεσματικότερο μέσο για την άσκησή της. Το ραδιόφωνο μπορούσε να ενώσει τον γερμανικό λαό εντός και εκτός των γερμανικών συνόρων ενώ μπορούσε να καταστεί και μέσο προπαγάνδας και έξω από τη αυτή, για να τονίσει το καθεστώς τον κίνδυνο που αντιμετώπιζε το κράτος από όσους θεωρούσε ως εχθρούς του. Σκοπός λοιπόν της παρούσας εργασίας είναι να διερευνηθεί ο τρόπος χρήσης του ραδιοφώνου ως μέσο προπαγάνδας από τους Ναζί, κατά τη χρονική περίοδο 1933 έως το 1945 τόσο προπαγάνδας στο εσωτερικό όσο και απέναντι σε όσους το καθεστώς θεωρούσε πολέμιους του.

Λέξεις – Κλειδιά

Ραδιόφωνο, προπαγάνδα, Ναζιστική Γερμανία, Γκέμπελς, Ελλάδα

Radio at World War II. The use of Radio by the Nazis.

Kontostergiou Athanasios

Abstract

The Nazi regime and its rule in Germany relied heavily on the use of propaganda, as it aimed not only to dominate the German people, but also to induce the adoption of their ideology and values. The importance that the regime attached to propaganda is also evident from Hitler's decision to establish the Ministry of Propaganda, which would have all the mass media under its control and would ensure that all information in German would conform to the ideals and values of the party. The creation of the Ministry of Propaganda laid the foundations for its systematic use throughout the war, while radio was recognized by Goebbels as the most powerful means for its exercise. The radio could unite the German people against the common enemy and act for its development, while it could also become a means of propaganda outside Germany, to communicate to the regime the danger it was in. Through these processes, an attempt is made to justify the actions of the regime and to create a rhetoric of hatred against the Jews and other enemies of the people. The purpose of this paper is therefore to investigate the way in which the radio was used as a means of propaganda by the Nazis.

Keywords

Radio, propaganda, Nazi Germany, Goebbels, Greece

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	5
Abstract.....	6
Περιεχόμενα.....	7
Εισαγωγή.....	9
Κεφάλαιο 1. Η έννοια της προπαγάνδας και ο ρόλος των ΜΜΕ.....	12
1.1 Ορισμός προπαγάνδας και είδη.....	12
1.2 Τεχνικές της προπαγάνδας.....	14
1.3 Ο ρόλος των ΜΜΕ στην προπαγάνδα.....	16
Κεφάλαιο 2. Το ραδιόφωνο ως μέσο προπαγάνδας και παραπληροφόρησης στη Γερμανία.....	19
2.1 Ιστορικό πλαίσιο ανόδου των Εθνικοσοσιαλιστών στη Γερμανία.....	19
2.2 Το περιεχόμενο του ραδιοφώνου κατά την περίοδο επικράτησης των Εθνικοσοσιαλιστών.....	21
2.3 Διάδοση του ραδιοφώνου	23
Κεφάλαιο 3. Η χρήση του ραδιοφώνου από τους Ναζί ως μέσο προπαγάνδας στη Γερμανία.....	24
3.1 Ένταξη του ραδιοφώνου στον έλεγχο του Υπουργείου Προπαγάνδας.....	25
3.2 Η προπαγανδιστική χρήση του ραδιοφώνου στο εσωτερικό της Γερμανίας.....	27
3.3 Η προπαγανδιστική χρήση του ραδιοφώνου στο εξωτερικό.....	29
3.4 Η προπαγάνδα μέσω του ραδιοφώνου στην έναρξη του πολέμου.....	30
3.5 Το Germany Calling.....	33
3.6 Η μουσική στη Ναζιστική Γερμανία.....	34
Κεφάλαιο 4. Ομιλίες του Γκέμπελς κατά την χρονική περίοδο 1933 έως το 1945.....	37
4.1 Ομιλία του Γκέμπελς για τη σημασία και τη λειτουργία του ραδιοφώνου.....	38
4.2 Ομιλία του Γκέμπελς για τα φυλετικά ζητήματα και τους Εβραίους.....	40
4.3 Ομιλία του Γκέμπελς για τους Μπολσεβίκους μετά τη μάχη του Στάλινγκραντ.....	42
4.4 Ομιλία του Γκέμπελς για την ανωτερότητα του γερμανικού έθνους	45
4.5 Ομιλία του Γκέμπελς προς το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.....	46

Κεφάλαιο 5. Το ραδιόφωνο στην Ελλάδα κατά την περίοδο της γερμανικής	
Κατοχής.....	48
5.1 Οι απαρχές και η πορεία του ραδιοφώνου στην Ελλάδα.....	48
5.2 Γερμανική κατοχή και ραδιόφωνο.....	49
5.3 Το ραδιόφωνο ως μέσο Αντίστασης.....	52
Συμπεράσματα.....	53
Βιβλιογραφία.....	55

Εισαγωγή

Το ραδιόφωνο υπήρξε ένα από τα πιο ισχυρά μέσα μαζικής επικοινωνίας από την εποχή της εμφάνισης της τεχνολογίας της επικοινωνίας. Ειδικότερα, το ραδιόφωνο λόγω της δυνατότητάς του να προσεγγίζει μεγάλα ακροατήρια άμεσα και γρήγορα χρησιμοποιήθηκε ως ένα σημαντικό μέσο επικοινωνίας για τη διάδοση προπαγάνδας σε μια εποχή που η τηλεόραση με τη δύναμη της εικόνας δεν είχε έρθει στο προσκήνιο ως τρόπος διάδοσης μηνυμάτων σε μεγάλα ακροατήρια. Το ραδιόφωνο, έχει ιστορικά επιλεγεί από διάφορα κέντρα εξουσίας, ως μέσο διάδοσης μηνυμάτων στο ευρύ κοινό, μηνυμάτων με ιδεολογικό και πολιτικό περιεχόμενο. Για να κατανοηθεί, ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο το ραδιόφωνο αναδείχθηκε ως ένας κορυφαίος τρόπος επηρεασμού της κοινής γνώμης είναι σημαντικό να διερευνηθεί η ραδιοφωνική προπαγάνδα. Ως ραδιοφωνική προπαγάνδα μπορεί να οριστεί η προπαγάνδα που στοχεύει στον επηρεασμό του κοινού προς μια συγκεκριμένη πολιτική ή ιδεολογική θέση. Ειδικότερα, οι ραδιοφωνικές εκπομπές στα χέρια του προπαγανδιστή επιχειρούν να επηρεάσουν άμεσα και γρήγορα την καρδιά και την ψυχή ('heart and soul') του κοινού και να γίνουν αντιληπτές και να υιοθετηθούν αντιλήψεις και ιδεολογίες που θέλει να προωθήσει. Θα μπορούσε κανείς να παραλληλίσει τη δυναμική που διαθέτει το ραδιόφωνο να μεταφέρει και να διαδίδει σε μεγάλα ακροατήρια ιδεολογίες και μηνύματα με τη δυναμική που διαθέτει στις μέρες μας το διαδίκτυο. Για τον λόγο αυτό, ήδη από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και κυρίως κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το ραδιόφωνο κατέστη βασικό μέσο για την επικοινωνία και την πληροφόρηση του κοινού, ενώ αρκετές χώρες το χρησιμοποίησαν ως μέσο προπαγάνδας, όπως η Ναζιστική Γερμανία.

Όλα τα παραπάνω είναι σε θέση να διερευνηθούν μέσα από το παράδειγμα της Ναζιστικής Γερμανίας, η οποία με την άνοδο των Ναζί στην εξουσία αμέσως αναγνώρισε και αξιοποίησε το ραδιόφωνο ως μέσο προπαγάνδας για να προωθήσει στο ευρύ κοινό τους στόχους του καθεστώτος. Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη ότι οι Γερμανοί μόλις κατακτούσαν μια περιοχή έσπευδαν να θέσουν υπό έλεγχο όλα τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, διερευνάται, αντίστοιχα και ο τρόπος με τον οποίο το ραδιόφωνο λειτουργούσε στην Ελλάδα την περίοδο της Κατοχής. Ειδικότερα, στην παρούσα εργασία επιχειρείται να απαντηθούν τα εξής ερωτήματα:

- Πώς χρησιμοποιήθηκε το ραδιόφωνο ως μέσο προπαγάνδας από το ναζιστικό κόμμα από την ανάληψη της εξουσίας έως και το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου;
- Ποιος ήταν ο ρόλος του Γκέμπελς και πως αναπτύχθηκε η ρητορική μίσους μέσω του ραδιοφώνου;
- Με ποιον τρόπο οι εκπομπές, ενημερωτικές και ψυχαγωγικές, λειτούργησαν ως εργαλεία προπαγάνδας;
- Πώς λειτουργούσε το ραδιόφωνο στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής;

Η μελέτη αυτή στηρίζεται στις έννοιες της Δημόσιας Ιστορίας, της επιρροής που μπορεί να ασκήσει ένα δυναμικό μέσο επικοινωνίας, όπως είναι το ραδιόφωνο και της άσκησης της προπαγάνδας μέσω αυτού. Η ραδιοφωνική προπαγάνδα και πως αυτή ασκήθηκε από το ναζιστικό καθεστώς κατά την περίοδο που η εργασία αυτή επικεντρώνεται αποτελεί κεντρικό ζητούμενο της ανάλυσης που ακολουθεί στους επόμενες σελίδες. Η μελέτη μας αναπτύσσεται σε έξι κεφάλαια. Στηρίχτηκε κατά κύριο λόγο σε δευτερογενείς, ελληνικές και ξενόγλωσσες, πηγές και μεθοδολογικά βασίστηκε στην κριτική ανάλυση λόγου του Teun van Dijk ([Σεραφής, 2018](#)). Η κοινωνικο-γνωστική προσέγγιση του Teun van Dijk στη διερεύνηση και ανάλυση της γλώσσας χρησιμοποιείται εδώ, ώστε να εξεταστεί με ποιον τρόπο παράγονται ιδεολογικές κατασκευές. Η συγκεκριμένη μέθοδος ανάλυσης στηρίζεται σε τρεις βασικούς άξονες, την κοινωνία, τη νόηση και τον λόγο και στον τρόπο με τον οποίο οι τρεις αυτοί άξονες εμπλέκονται για να διαμορφωθούν αντιλήψεις και ταυτότητες. Οι ραδιοφωνικές ομιλίες του Γκέμπελς, του Υπουργού Προπαγάνδας στο ναζιστικό καθεστώς αποτέλεσαν τον καμβά για την αναλυτική μας προσέγγιση. Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας εξετάζεται θεωρητικά η έννοια της προπαγάνδας, τα είδη της και οι τεχνικές λόγου που μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τους προπαγανδιστές, αλλά και ο ρόλος που διαδραματίζουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Στη συνέχεια, στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται συνοπτικά το ιστορικό πλαίσιο ανόδου των Εθνικοσοσιαλιστών στη Γερμανία, το περιεχόμενο των εκπομπών την περίοδο επικράτησής τους και πιο συγκεκριμένα από το 1933 έως το 1945, αλλά και οι δράσεις του Υπουργού Προπαγάνδας για να ενισχυθεί η

διαθεσιμότητα του ραδιοφώνου σε όσο το δυνατόν ευρύτερα κοινωνικά στρώματα, όταν αναγνωρίστηκε ως ένα μέσο προώθησης και ενίσχυσης της ιδεολογίας του καθεστώτος. Έπειτα, το τρίτο κεφάλαιο εστιάζει στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιήθηκε το ραδιόφωνο για να ενισχυθεί η προπαγάνδα, ο ρόλος του Γκέμπελς και τα προγράμματα που επιλέγονταν να παρουσιαστούν στο κοινό, αλλά και ο τρόπος που χρησιμοποιήθηκε η μουσική εργαλειοποιώντας τον ψυχαγωγικό χαρακτήρα του ραδιοφώνου για προπαγανδιστούς σκοπούς από τους Ναζί για να επιτύχουν τους προπαγανδιστικούς σκοπούς τους. Προχωρώντας στο τέταρτο κεφάλαιο, παρουσιάζονται επιλεγμένα αποσπάσματα από ομιλίες που εκφωνήθηκαν από τον Γκέμπελς, οι οποίες καλύπτουν τη χρονική περίοδο από το 1933 έως και το 1945. Μέσα από την κριτική ανάλυση των αποσπασμάτων διερευνάται ο τρόπος λόγου του Γκέμπελς, ώστε να επιτευχθεί η προπαγάνδα. Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η πορεία και η χρήση του ραδιοφώνου στην Ελλάδα κατά την περίοδο της Κατοχής από τους Γερμανούς, αλλά και ο διττός ρόλος του, αλλά και το ραδιόφωνο ως μέσο εμφύχωσης και αντίστασης κατά αυτού του κατακτητή.

Κεφάλαιο 1^ο: Η έννοια της προπαγάνδας και ο ρόλος των ΜΜΕ

1.1 Ορισμός προπαγάνδας και είδη

Ως προπαγάνδα νοείται η μορφή επικοινωνίας που στοχεύει στην επίτευξη συγκεκριμένων στόχων που εξυπηρετούν τα συμφέροντα των προπαγανδιστών και για τον λόγο αυτό οι πληροφορίες διαχειρίζονται με έναν συγκεκριμένο και κατασκευασμένο τρόπο. Πιο αναλυτικά, ο De Brabandere (2012:2) την αναγνωρίζει ως μια μέθοδο επικοινωνίας, που χρησιμοποιείται είτε από κρατικούς μηχανισμούς είτε από άτομα και στοχεύει στη χειραγωγή της κοινής γνώμης και της καθοδηγησής της. Ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζονται οι πληροφορίες στο κοινό από τους προπαγανδιστές στοχεύει στην επίτευξη συγκεκριμένων απόψεων που εξυπηρετούν τα δικά τους συμφέροντα, αλλά και τη διαμόρφωση συμπεριφορών για ιδίους σκοπούς. Πρόκειται λοιπόν, για μια στοχευμένη προσπάθεια παραπληροφόρησης και χειραγωγής του κοινού, και για τον λόγο αυτό αξιοποιείται συγκεκριμένη στρατηγική και μέθοδος στην παρουσίαση των πληροφοριών. Ωστόσο, η προπαγάνδα δεν είναι εύκολα αντιληπτή, διότι οι προπαγανδιστές όχι μόνο κατασκευάζουν ψευδείς πληροφορίες και γεγονότα, αλλά επιπλέον χρησιμοποιούν αληθινά γεγονότα και τα παρουσιάζουν με τρόπο που εξυπηρετεί τους σκοπούς τους. Στην τελευταία περίπτωση, λόγω της αληθοφάνειας των πληροφοριών, αυτές δεν είναι εύκολο να αμφισβητηθούν και καθώς δεν εύκολο να ελεγχθεί η αξιοπιστία τους μπορεί να οδηγήσει στην αποδοχή τους. Από τα παραπάνω λοιπόν, δείχνεται ότι είναι δύσκολο να αντιληφθεί κάποιος τον στόχο της προπαγάνδας, πόσο μάλλον όταν η προπαγάνδα απευθύνεται στο συναίσθημα και την καλλιέργεια του φόβου για να επιτύχει τους στόχους της, να χειραγωγήσει, δηλαδή, τους ανθρώπους και να διαμορφώσει ιδέες και αντιλήψεις που εξυπηρετούν τους προπαγανδιστές (De Brabandere, 2012: 2-4). Η έννοια της προπαγάνδας δύναται να διακριθεί και σε κατηγορίες ανάλογα με τους στόχους της, αλλά και τον τρόπο παραποίησης των γεγονότων και των πληροφοριών που μεταδίδει. Οι τρεις πιο γνωστές μορφές προπαγάνδας, οι οποίες διαμορφώνονται από το βαθμό αναγνώρισης της παραπληροφόρησης και τον εντοπισμό της πηγής είναι η λευκή, η γκρίζα και η μαύρη. Πιο συγκεκριμένα, η λευκή προπαγάνδα αφορά πληροφορίες των οποίων η πηγή είναι εύκολο να προσδιοριστεί και να ελεγχθεί ως προς την ορθότητά της.

Στην περίπτωση της λευκής προπαγάνδας οι προπαγανδιστές αξιοποιούν αληθινές πληροφορίες, στις οποίες το κοινό έχει εύκολη πρόσβαση στις πηγές για να τις διασταυρώσει, και στόχος δεν είναι η παραπληροφόρηση, αλλά να προτρέψει στην υιοθέτηση ενός συγκεκριμένου τρόπου σκέψης και δράσης. Μέσω της διασταύρωσης των πηγών, το κοινό πείθεται για τα λεγόμενα των προπαγανδιστών, με αποτέλεσμα να διαμορφώνουν έναν τρόπο σκέψης που δύναται να οδηγήσει σε συγκεκριμένες δράσεις υποστηρίζοντας τις θέσεις των προπαγανδιστών. Η δεύτερη κατηγορία προπαγάνδας είναι η γκρίζα προπαγάνδα, που αφορά πληροφορίες οι οποίες δεν έχουν αξιολογηθεί για την ορθότητα και την ακρίβειά τους. Η συγκεκριμένη μορφή προπαγάνδας έχει σαν στόχο, τις περισσότερες φορές, να βλάψει τον αντίπαλο και να προδιαθέσει αρνητικά την κοινή γνώμη για το πρόσωπο ή την ομάδα που ορίζεται ως αντίπαλος ή ανταγωνιστής (De Brabandere, 2012: 6). Η μορφή αυτή έχει αποδειχθεί ότι χρησιμοποιείται εκτενώς από εταιρείες ή οργανισμούς που στοχεύουν να προωθήσουν συγκεκριμένα προϊόντα ή στόχους υπονομεύοντας την αξιοπιστία του αντιπάλου τους ή του ανταγωνιστή τους. Τέλος, η μαύρη προπαγάνδα αποτελεί μια συγκαλυμμένη μορφή προπαγάνδας, καθώς δεν προσδιορίζεται ακριβώς η πηγή άντλησης πληροφοριών. Απώτερος στόχος της μαύρης προπαγάνδας είναι η παραπληροφόρηση και η κατασκευή ψευδών ειδήσεων και πληροφοριών, ώστε να επιτευχθεί η υπονόμευση του εχθρού. Οι προπαγανδιστές που χρησιμοποιούν αυτή τη μορφή προπαγάνδας, λόγω της μεγάλης πιθανότητας να αποκαλυφθούν τα ψεύδη και οι κατασκευασμένες ειδήσεις, αξιοποιούν ψυχολογικές τεχνικές, ώστε να επιτύχουν την παραπληροφόρηση του κοινού (Chainoglou, 2016: 2).

1.2 Τεχνικές της προπαγάνδας

Για την επίτευξη των στόχων που έχουν θέσει οι προπαγανδιστές, μερικές τεχνικές έχουν αποδειχθεί αποτελεσματικές. Μια από αυτές είναι η επίκληση στο συναίσθημα και η χρήση παραποιημένων πληροφοριών, ώστε να επιτευχθεί ο στόχος, η παραπλάνηση της κοινής γνώμης και η υιοθέτηση των ιδεών και των απόψεων των προπαγανδιστών. Πιο συγκεκριμένα, οι προπαγανδιστές που στοχεύουν να επηρεάσουν την κοινή γνώμη και να χειραγωγήσουν την αντίδραση της χρησιμοποιούν φορτισμένη συναισθηματικά γλώσσα, ώστε να προσελκύσουν το ενδιαφέρον του κοινού και να επηρεάσουν την αντίληψή του. Επίσης, κατά τη διάρκεια της ομιλίας τους, επισημαίνονται εμφατικά τα σημεία εκείνα που υποστηρίζουν τις θέσεις τους, αποσιωπώντας άλλες οπτικές και διαστάσεις του ζητήματος που αναλύουν (Hobbs & McGee, 2008: 56-57). Επιπλέον, για τη συναισθηματική επίκληση της κοινής γνώμης και την παρακίνηση να αποδεχθούν πιο εύκολα το μήνυμα, οι προπαγανδιστές δύναται να χρησιμοποιήσουν συνθήματα ή πολύ σύντομες φράσεις, οι οποίες αποτυπώνονται εύκολα στην μνήμη του ακροατηρίου τους, ενώ στηρίζονται κυρίως σε στερεοτυπικές απόψεις και αντιλήψεις (Dan, 2015: 18-20). Μια άλλη τεχνική που χρησιμοποιείται από τους προπαγανδιστές είναι η επανάληψη στον λόγο τους, καθώς μέσω αυτής το μήνυμα επιτυγχάνει καλύτερα τον στόχο του, αφού το κοινό το αφομοιώνει και αρχίζει να το αποδέχεται (Torok, 2015: 60-61). Ταυτόχρονα, για να μεγιστοποιήσουν την πρόσληψη του μηνύματος από το κοινό, συχνά επιχειρείται και η πρόκληση φόβου μέσω της χρήσης έντονα φορτισμένων συναισθηματικά λέξεων, ώστε το κοινό στο οποίο απευθύνονται να αποδεχθεί με ευκολία το δικό τους μήνυμα ως λύση, ακόμα και ως μοναδική. Η χρήση της υπερβολής κατά την παρουσίαση του μηνύματος ή της αποσιώπησης των στοιχείων εκείνων που θα αποδείκνυαν ότι τα λεγόμενά τους είναι κατασκευασμένα και ψευδή (Jowett & O'Donnell, 2012: 30-33) συνιστά μια ακόμα τεχνική που μπορεί να χρησιμοποιήσει ο προπαγανδιστής. Οι προπαγανδιστές στοχεύουν να αποδομήσουν επικρατούσες αντιλήψεις στο κοινό, ώστε στη συνέχεια, οικοδομώντας στην αμφιβολία αυτή να περάσουν το δικό τους μήνυμα και να γίνει πιο εύκολα αποδεκτό ως αληθές. Οι προπαγανδιστές χρησιμοποιούν πληροφορίες που οδηγούν στην αμφισβήτηση των απόψεων του κοινού και στην ισχυροποίηση των δικών τους απόψεων και επιτυγχάνουν να στρέψουν την προσοχή του κοινού στα σημεία που εκείνοι επιθυμούν (Hobbs & McGee, 2008: 60-62).

Επίσης, στις περιπτώσεις που η προπαγάνδα έχει σαν στόχο την αφύπνιση του εθνικού συναισθήματος, οι προπαγανδιστές επιλέγουν να χρησιμοποιήσουν έναν έντονα εθνικιστικό λόγο, με συστηματική χρήση της έννοιας του έθνους. Με τον τρόπο αυτό, το εθνικιστικό αίσθημα δύναται να καλύψει τις ρωγμές στην πληροφορία που μεταδίδουν, οι οποίες θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε επαναξιολόγηση της άποψης που εκφράζεται και των πληροφοριών που μεταδίδονται (Hobbs & McGee, 2008: 64-65). Σε κάποιες περιπτώσεις χρησιμοποιείται η υπεραπλούστευση του θέματος, ώστε να γίνει εύκολα κατανοητό από το κοινό. Πιο συγκεκριμένα, αξιοποιείται μια απλή και γενικά κατανοητή αιτία ως βασικό αίτιο για την εξέταση ζητημάτων που εμφανίζουν πολυπλοκότητα και χρήζουν εμβάθυνσης. Η αιτιακή αυτή σχέση που χρησιμοποιούν οι προπαγανδιστές δίνει απαντήσεις άμεσα στο κοινό στο οποίο απευθύνεται και με τον τρόπο αυτό το κοινό δεν προχωρεί σε εμβάθυνση ή κριτική αξιολόγηση του θέματος. Επίσης, για την ισχυροποίηση του μηνύματος που μεταδίδουν οι προπαγανδιστές χρησιμοποιείται πολλές φορές και η αυθεντία, που αφορά την υποστήριξη της θέσης τους από έναν ειδικό, χωρίς περαιτέρω ανάλυση των απόψεών του (Goodwin, 2011: 2-5).

Εκτός από τις παραπάνω, άλλες τεχνικές προπαγάνδας είναι η χρήση άμεσων απαντήσεων με απλές και καθημερινές λέξεις και φράσεις, οι οποίες με ευκολία διαμορφώνουν τη σκέψη του κοινού και απαντούν στα ερωτήματά του. Πιο συγκεκριμένα, οι προπαγανδιστές σε θέματα που απασχολούν το κοινό επιλέγουν παραδείγματα από την καθημερινότητά του και δίνουν άμεσες και κατανοητές απαντήσεις. Με τον τρόπο αυτό το μήνυμα των προπαγανδιστών γίνεται άμεσα αποδεκτό ως μόνη απάντηση. Οι λέξεις ή οι φράσεις αυτές δίνονται σαν απλές απαντήσεις ή στηρίζονται σε γενικές προτάσεις και ουσιαστικά αποσπούν την προσοχή του κοινού από τη διερεύνηση του θέματος (Hunter, 2015: 25-30). Ακόμη, για να μπορέσουν να ενισχύσουν τη θέση τους οι προπαγανδιστές πολλές φορές χρησιμοποιούν την τεχνική της επίθεσης στον αντίπαλο, κατά την οποία επιχειρείται η απαξίωσή του ή η απόρριψή του (Teninbaum, 2009: 541/Richter, 2017: 10-12). Οι αντίπαλοι κατηγορούνται ως άτομα που πράττουν ενάντια στον κοινό στόχο και ως άτομα που στοχεύουν μόνο στο ατομικό συμφέρον, ώστε μέσα από τον χαρακτηρισμό αυτό να αναδυθούν ως εχθροί της ευημερίας του (Teninbaum, 2009: 541). Μέσω της απαξίωσης από την άλλη μεριά, η θέση του αντιπάλου απαξιώνεται και λογίζεται ως υπονόμευση του κοινού καλού, χωρίς, ωστόσο να υπάρχουν συγκεκριμένα επιχειρήματα για την αιτιολόγηση των κατηγοριών αυτών.

(Richter, 2017: 10-12). Τέλος, μια αρκετά συνήθη τεχνική είναι η επίκληση σε άτομα που ενστερνίζονται τις ίδιες απόψεις με τους προπαγανδιστές, τα οποία συνήθως είναι γνωστά στο κοινό, ώστε με τον τρόπο αυτό να ισχυροποιήσουν τις θέσεις τους. Ουσιαστικά, μέσω της συγκεκριμένης τεχνικής όσοι εναντιώνονται στο μήνυμα των προπαγανδιστών θεωρούνται ως αποκλίνοντα άτομα από το γενικό σύνολο και ενδέχεται να βιώσουν τον αποκλεισμό και την περιθωριοποίηση. Έτσι, επιτυγχάνεται η υιοθέτηση των ιδεών και των αντιλήψεων από τα άτομα, μια υιοθέτηση όμως, που απορρέει από τον φόβο του αποκλεισμού (Hobbs & McGee, 2008: 63-64).

1.3 Ο ρόλος των MME στην προπαγάνδα

Η προπαγάνδα για να μπορεί να είναι επιτυχημένη είναι σημαντικό να προσελκύει μεγάλο μέρος του κοινού. Για το σκοπό αυτό προσφεύγει σε μέσα που προσφέρουν στους προπαγανδιστές άμεση πρόσβαση σε μεγάλα ακροατήρια. Τα MME, όπως ο τύπος το ραδιόφωνο και η τηλεόραση, αποτελούν αγωγούς μετάδοσης πληροφόρησης και μηνυμάτων που χρησιμοποιούνται ευρέως για προπαγανδιστικούς λόγους, λόγω της άμεσης και ευρείας διάδοσης του μηνύματος, αλλά και λόγω της άμεσης πρόσβασης του κοινού σε αυτά (Osipova, 2018). Όσον αφορά το ραδιόφωνο, τα προπαγανδιστικά μηνύματα μπορούν να περάσουν και μέσω των ψυχαγωγικών προγραμμάτων και των ραδιοφωνικών εκπομπών. (Anthony & Michael, 2017: 137-139). Ένα ιδιαίτερα διαδεδομένο MME, που έχει χρησιμοποιηθεί εκτενώς για προπαγανδιστικούς λόγους είναι ο τύπος. Πιο συγκεκριμένα, παρόλο που σαν μέσο έχει την υποχρέωση να μεταφέρει με αντικειμενικό τρόπο τις ειδήσεις, η χρήση μη ουδέτερου λόγου μπορεί να αποτελέσει προπαγάνδα. Ο μη ουδέτερος λόγος αναδεικνύει αυτά που πιστεύει ο δημοσιογράφος και στον τρόπο που σχολιάζει το γεγονός, ενώ παραβιάζουν οι βασικές επαγγελματικές αρχές, η αμεροληψία και η αντικειμενικότητα (Broersma, 2011: 18-19). Η αρχή της αμεροληψίας και της αντικειμενικότητας των δημοσιογράφων αναγνωρίστηκε από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όταν ο τύπος άρχισε να έχει ευρεία διάδοση, αλλά και μέσω της διαμόρφωσης των αρχών που διέπουν το δημοσιογραφικό επάγγελμα. Οι δημοσιογράφοι καλούνται να παρουσιάζουν αντικειμενικά, τις ειδήσεις και όχι να στοχεύουν στον εντυπωσιασμό και στην παραπλάνηση των αναγνωστών τους (Sotirovic, 2019). Ωστόσο, πολλές φορές έχει καταστρατηγηθεί η αρχή αυτή. Για παράδειγμα, όταν οι δημοσιογράφοι

δεν ελέγχουν επαρκώς τις πηγές πληροφόρησής τους ή επιλέγουν να παρουσιάσουν ένα θέμα με υποκειμενικό τρόπο, εξετάζοντάς το με βάση τις δικές τους αντιλήψεις και προκαταλήψεις, παραβιάζουν τη δημοσιογραφική δεοντολογία. Επίσης, η μεροληπτική αυτή παρουσίαση των γεγονότων μπορεί να λειτουργήσει και σαν συγκαλυμμένη προπαγάνδα, καθώς μέσα από τον λόγο των δημοσιογράφων εισάγονται με το πρόσχημα της πληροφόρησης προπαγανδιστικές ιδεολογίες (Sotirovic, 2019). Το ραδιόφωνο, επίσης, αποτέλεσε σημαντικό όχημα για την διοχέτευση προπαγάνδας και μέσα από το ψυχαγωγικό χαρακτήρα του. Το ραδιόφωνο, με το οποίο ασχολείται αυτή η εργασία επίσης, αποτέλεσε σημαντικό όχημα για την διοχέτευση προπαγάνδας. Ο διττός χαρακτήρας του, τόσο ως μέσο ενημέρωσης, όσο και ως μέσο ψυχαγωγίας, το έχει αναδείξει ως μια άλλη σημαντική πλατφόρμα για άσκηση προπαγάνδας. Η δημιουργία του ραδιοφώνου στηρίχτηκε στη συσκευή που κατασκεύασε ο Gulieimo Marconi, ένας Ιταλός εφευρέτης που αξιοποίησε τη θεωρία του ηλεκτρομαγνητισμού και δημιούργησε έναν ασύρματο πομπό. Ο ασύρματος αυτός πομπός είχε τη δυνατότητα να εκπέμπει σήματα σε μήκος δύο μιλίων και παρουσιάστηκε πρώτη φορά στην ιταλική κυβέρνηση, η οποία, ωστόσο δεν επέδειξε ενδιαφέρον για τη συσκευή. Η απόρριψη αυτή οδήγησε τον Marconi να μεταβεί στην Αγγλία και να ιδρύσει μια εταιρεία, τη Marconi Wireless Telegraph and Signal Company (Μπαντιμαρούδης, 2006: 51). Η εταιρεία του Marconi, άρχισε σταδιακά να αναπτύσσεται, ενώ ταυτόχρονα και άλλοι εφευρέτες άρχισαν να δημιουργούν ραδιοφωνικές λυχνίες. Ωστόσο, η έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου οδήγησε στην παύση των ενεργειών για τη δημιουργία του ραδιοφώνου, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι το ενδιαφέρον για τη νέα αυτή συσκευή σταμάτησε. Κατά την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου αναδείχθηκε η σημασία της χρήσης της συσκευής για στρατιωτικούς λόγους, με αποτέλεσμα πολλοί από όσους κατείχαν γνώσεις ραδιοτηλεπικοινωνίας να ενταχθούν στον στρατό παρέχοντας τις γνώσεις τους για τις ανάγκες τηλεπικοινωνίας του στρατού. Το ραδιόφωνο λοιπόν, άρχισε να χρησιμοποιείται στις διαβιβάσεις και στα ραντάρ, ενώ αναγνωρίστηκε η αξία του και για στρατιωτικούς σκοπούς. Η ανάδειξη αυτή του ραδιοφώνου σε σημαντικό μέσο στις στρατιωτικές επιχειρήσεις ενίσχυσε την εταιρεία του Marconi, αλλά και άλλων εταιρειών, οι οποίες υποστηρίχθηκαν από τις ΗΠΑ. Το μονοπώλιο των ΗΠΑ στο ραδιόφωνο οδήγησε στην ενασχόληση και άλλων χωρών με τη νέα αυτή συσκευή, ώστε να μπορούν αντίστοιχα να υποστηρίζουν αποτελεσματικά τις στρατιωτικές επιχειρήσεις τους (Μπαντιμαρούδης, 2006: 53-54). Με το τέλος του πολέμου όμως, η ανάπτυξη του ραδιοφώνου δεν σταμάτησε, καθώς άρχισε να εισέρχεται

σε όλα τα νοικοκυριά και να αποτελεί ένα βασικό μέσο ενημέρωσης και ψυχαγωγίας, αναδεικνύοντας τις δυνατότητές του στη μαζική πληροφόρηση, ενώ παράλληλα εξελίχθηκαν και επεκτάθηκαν διεθνή ραδιοφωνικά δίκτυα. Η ευρεία αυτή διάδοσή και χρήση του, το κατέστησε ένα ιδιαίτερα εύχρηστο μέσο προπαγάνδας ([Μπαντιμαρούδης, 2006: 55](#)).

Όσο αναπτυσσόταν η τεχνολογική γνώση και εμφανίζονταν νέα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ο ερχομός της τηλεόρασης ανέδειξε την επιρροή που μπορούσε να ασκήσει σε ευρύτερα ακόμα ακροατήρια, καθώς συνδύαζε εικόνα και ήχο. Μάλιστα, το κοινό, το οποίο σταδιακά στρέφονταν στην τηλεόραση για να ενημερωθεί, είχε διαμορφώσει την άποψη ότι αποτελεί ένα αξιόπιστο μέσο ενημέρωσης, καθώς οι πηγές πληροφόρησης δίνονταν με πολλαπλούς τρόπους ([Pan, 2020: 506-507](#)). Η αντίληψη αυτή ήταν ισχυρή και μπόρεσε να διαμορφώσει στους προπαγανδιστές ένα γόνιμο έδαφος για τη διάδοση των δικών τους μηνυμάτων. ([Okdi, 2014: 182-184](#)).

Κεφάλαιο 2^ο: Το ραδιόφωνο ως μέσο προπαγάνδας και παραπληροφόρησης στη Γερμανία

2.1 Ιστορικό πλαίσιο ανόδου των Εθνικοσοσιαλιστών στη Γερμανία

Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης αποτελεί τον όρο που έχει καθιερωθεί στη σύγχρονη ιστοριογραφία και πολιτική επιστήμη για να προσδιορίσει το πολίτευμα της Γερμανίας κατά την περίοδο από την υιοθέτηση του Συντάγματος της Βαϊμάρης το 1919 έως την κατάλυση του δημοκρατικού καθεστώτος και την εγκαθίδρυση της εθνικοσοσιαλιστικής δικτατορίας υπό τον Αδόλφο Χίτλερ το 1933. Η κυβέρνησή της συνιστούσε ένα συνασπισμό κεντρώων κομμάτων με επικεφαλής το δημοκρατικά προσανατολισμένο Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα της Γερμανίας. Παρά τα πολυάριθμα οικονομικά προβλήματα, συμπεριλαμβανομένου του υπερπληθωρισμού στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 1920, ο συνασπισμός είχε σταθερή πλειοψηφία μέχρι το 1930. Η έναρξη της Μεγάλης Ύφεσης με την κατάρρευση του χρηματιστηρίου των ΗΠΑ το 1929 που οδήγησε στην ανάκληση των αμερικανικών βραχυπρόθεσμων δανείων προς τη Γερμανία και το συνεχές βάρος των αποζημιώσεων αποδυνάμωσαν την εκλογική υποστήριξη των κομμάτων στην κυβέρνηση. Στις πρόωρες εκλογές που διεξήχθησαν στις 14 Σεπτεμβρίου 1930, τα κεντρώα κόμματα έχασαν την νομοθετική πλειοψηφία και το 1930-1932 η κυβέρνηση κυβέρνησε με τη βοήθεια προεδρικών διαταγμάτων. Το κόμμα των εθνικοσοσιαλιστών έλαβε το 18,3% των ψήφων το 1930 σε σύγκριση με μόλις 2,6% το 1928. Η συνεχιζόμενη οικονομική ύφεση οδήγησε σε περαιτέρω ριζοσπαστικοποίηση των ψηφοφόρων (Bessel, 2004: 172-173). Στις προεδρικές εκλογές του Μαρτίου 1932, ο Αδόλφος Χίτλερ έλαβε το 30,1% των ψήφων στον πρώτο γύρο, δεύτερος μόνο μετά τον νυν πρόεδρο. Τον Απρίλιο του 1932, με τρεις υποψηφίους να διεκδικούν, ο φον Χίντενμπουργκ κέρδισε τον δεύτερο γύρο έναντι του Χίτλερ, με 53% έναντι 36,7%. Στις πρόωρες βουλευτικές εκλογές που πραγματοποιήθηκαν στις 31 Ιουλίου 1932, το εθνικοσοσιαλιστικό Κόμμα έλαβε το 37,3% των ψήφων. Οι εθνικοσοσιαλιστές έλαβαν πολιτική υποστήριξη από τους χαμηλά αμειβόμενους ή χαμηλόμισθους εργαζόμενους και οικονομική υποστήριξη από τους πλούσιους βιομηχάνους, οι οποίοι φοβόντουσαν σημαντικές αυξήσεις φόρων για να πληρωθεί το δημόσιο χρέος.

Παρά την ισχυρή υποστήριξη του κόμματος του Χίτλερ, ο φον Χίντενμπουργκ αρνήθηκε να τον διορίσει καγκελάριο. Στις βουλευτικές εκλογές του Νοεμβρίου 1932, οι εθνικοσοσιαλιστές έλαβαν μόνο το 33,1% των ψήφων. Ωστόσο, ως αποτέλεσμα λανθασμένης πολιτικής στρατηγικής κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων μεταξύ του φον Χίντενμπουργκ και του πρώην καγκελάριου Φραντς φον Πάπεν, ο Χίτλερ διορίστηκε καγκελάριος στις 30 Ιανουαρίου 1933 (Fulda, 2009: 140-146). Λίγο αργότερα, οι εθνικοσοσιαλιστές άρχισαν να ενοποιούν όλες τις εκτελεστικές εξουσίες, συμπεριλαμβανομένων της αστυνομίας και των ραδιοφωνικών σταθμών. Συγκεκριμένα, οι εθνικοσοσιαλιστές χρησιμοποίησαν το ραδιόφωνο με πρωτοφανή τρόπο στην πολιτική τους εκστρατεία κατά τις εκλογές του Μαρτίου 1933. Μετά την πυρκαγιά του Ράιχσταγκ τον Φεβρουάριο του 1933, το Διάταγμα για την Πυρκαγιά του Ράιχσταγκ ανέστειλε τις περισσότερες πολιτικές ελευθερίες και περιόρισε την ελευθερία του Τύπου. Οι κομμουνιστές ηγέτες συνελήφθησαν. Η τρομοκρατία άρχισε να εξαπλώνεται σε όλη τη χώρα. Μία εβδομάδα αργότερα, στις εκλογές του Μαρτίου 1933, οι οποίες ήταν οι τελευταίες εκλογές στη Γερμανία πριν από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, το κόμμα των Εθνικοσοσιαλιστών κέρδισε το 43,9% των ψήφων. Αυτή η νίκη επέτρεψε στους εθνικοσοσιαλιστές, να ψηφίσουν τον Νόμο Εξουσιοδότησης τον Μάρτιο του 1933, ο οποίος ουσιαστικά επέτρεπε στην κυβέρνηση του Χίτλερ να θεσπίζει διατάγματα χωρίς να συμβουλευεται το Κοινοβούλιο (Galofré-Vilà-G., Meissner, M., McKee, M. & Stuckler, D., 2020: 84-86).

Μέχρι το καλοκαίρι του 1933, όλα τα πολιτικά κόμματα εκτός από το Εθνικοσοσιαλιστικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα (NSDAP) τέθηκαν εκτός νόμου, όλες οι ανεξάρτητες εφημερίδες έκλεισαν, οι εθνικοσοσιαλιστές αξιωματούχοι τέθηκαν επικεφαλής όλων των τοπικών κυβερνήσεων, τα συνδικάτα καταργήθηκαν και η ηγεσία τους φυλακίστηκε. Η Γερμανία είχε επίσημη δικτατορία. Ωστόσο, χρειάστηκε άλλον έναν ενάμιση χρόνο για να εδραιωθεί πλήρως η εξουσία του Χίτλερ, ιδίως εντός της δικαστικής εξουσίας (Fulda, 2009: 164-168).

2.2 Το περιεχόμενο του ραδιοφώνου κατά την περίοδο επικράτησης των Εθνικοσοσιαλιστών

Οι αρχές της δεκαετίας του 1920 στη Γερμανία συνέπεσαν με τις απαρχές της λειτουργίας του ραδιοφώνου στη χώρα. Κατά την περίοδο 1923-1924, η κρατική ταχυδρομική εταιρεία μαζί με ιδιώτες επενδυτές δημιούργησαν εννέα περιφερειακές εταιρείες ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης. Αρχικά, αυτές οι εταιρείες έλεγχαν το δικό τους περιεχόμενο. Το πρόγραμμα περιελάμβανε μουσική, όπως μετάδοση συναυλιών, θεατρικών έργων και έργων όπερας, λογοτεχνικά προγράμματα, όπως καλλιτεχνικά γράμματα και ποίηση, καιρό, αθλητικά, επιστημονικές και δημοφιλείς διαλέξεις και διαφήμιση. Τα τοπικά νέα περιορίζονταν κυρίως σε μη πολιτικές πληροφορίες σχετικά με τοπικές υποθέσεις, όπως οι τιμές προϊόντων του λιανικού εμπορίου και αστυνομικές κλήσεις. Κατά τα πρώτα έτη λειτουργίας τους, λίγες περιφερειακές εταιρείες πειραματίστηκαν με τη μετάδοση πολιτικών ειδήσεων (Wolfgang, 2024: 25-27).

Αρχικά, το ραδιόφωνο ξεκίνησε ως μέσο ψυχαγωγίας και μετέδιδε κυρίως μουσική, και από 1929 και εξής σταδιακά απέκτησε πολιτικό περιεχόμενο, το οποίο περιελάμβανε οικονομικά και πολιτικά νέα, διαλέξεις και ομιλίες, δίνοντας βήμα λόγου στους πολιτικούς. Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης από το 1929 έως και το 1932 απέκλεισε τους Εθνικοσοσιαλιστές από το ραδιόφωνο, όπως είχε αποκλείσει και τους Κομμουνιστές. Απώτερος στόχος της απαγόρευσης αυτής ήταν να διασφαλιστεί ότι ο γερμανικός λαός δεν θα επηρεαζόταν από την προπαγάνδα των δύο παραπάνω, καθώς ήδη υπήρχε πολιτική και κοινωνική αστάθεια (Selb & Munzert, 2018: 1051-1053). Μετά τον διορισμό του Χίτλερ ως καγκελάριου, μεταξύ 1ης Φεβρουαρίου και των βουλευτικών εκλογών της 5ης Μαρτίου, οι εθνικοσοσιαλιστές είχαν πλέον πλήρη πρόσβαση στο ραδιόφωνο και ξεκίνησαν καθημερινή ραδιοφωνική πολιτική εκστρατεία. Ο συνολικός αριθμός εμφανίσεων των εθνικοσοσιαλιστών αξιωματούχων στο ραδιόφωνο κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας του Μαρτίου 1933 ήταν 28 σε σύγκριση με συνολικά 4 εμφανίσεις σε όλη την περίοδο από το 1923 έως τις 29 Ιανουαρίου 1933. Κατά τη διάρκεια αυτής της εκστρατείας, ο Αδόλφος Χίτλερ, θα μιλήσει 16 φορές στο ραδιόφωνο. Οι εθνικοσοσιαλιστές μπλόκαραν επίσης την πρόσβαση στο ραδιόφωνο όλων των άλλων κομμάτων και ελαχιστοποίησαν τον ραδιοφωνικό τους χρόνο, καταδεικνύοντας ότι σταδιακά είχαν αποκτήσει τον έλεγχο του ραδιοφώνου. Επίσης, για να ενισχύσουν τη δύναμή τους και την επιρροή τους στο κοινό, η ναζιστική εκστρατεία στις εκλογές του

1933 απευθυνόταν κυρίως σε μη εγγράμματους εργάτες, οι οποίοι δεν είχαν άμεση πρόσβαση στο ραδιόφωνο. Με τον τρόπο αυτό, οι εθνικοσοσιαλιστές επιχειρούσαν να αυξήσουν τη δημοτικότητα τους και να προσεγγίσουν ένα κοινό που θα μπορούσε εύκολα να υιοθετήσει την ιδεολογία του κόμματος (Hasselbach, 2023). Μετά τις εκλογές του Μαρτίου 1933, το ραδιόφωνο έγινε ολοένα και πιο σημαντικό εργαλείο προπαγάνδας για τους εθνικοσοσιαλιστές και χρησιμοποιήθηκε ως τέτοιο μέχρι την ήττα τους, το 1945 με τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Όλοι οι υπάλληλοι του ραδιοφωνικού σταθμού που κρίνονταν «πιθανώς αναξιόπιστοι» αντικαταστάθηκαν, ενώ η ακρόαση ξένων ραδιοφωνικών σταθμών απαγορεύτηκε με κυρώσεις σε περίπτωση παράβασης. Από το φθινόπωρο του 1933 το ραδιόφωνο πέρασε στον πλήρη έλεγχο του καθεστώτος και απέκτησε ένα αρχόμενο αντισημιτικό περιεχόμενο με ποικίλους βαθμούς έντασης (Selb & Munzert, 2018: 1052-1054). Από τον Απρίλιο του 1933, οι εθνικοσοσιαλιστές κάλεσαν από το ραδιόφωνο τον γερμανικό λαό σε μποϊκοτάζ των εβραϊκών επιχειρήσεων. Υπήρχαν ωστόσο, σχετικά λίγα αντισημιτικά μηνύματα στο ραδιόφωνο κατά την περίοδο 1933 και 1934 ενώ από τον Σεπτέμβριο του 1935, ο αντισημιτισμός έγινε εξέχων στο ραδιόφωνο μετά την ψήφιση του νέου αντιεβραϊκού νόμου για την προστασία του γερμανικού αίματος και της γερμανικής τιμής, αλλά από τις αρχές του 1939, το μήνυμα μιας παγκόσμιας εβραϊκής συνωμοσίας κατά της Γερμανίας μεταδιδόταν συνεχώς στο ραδιόφωνο και η αντισημιτική προπαγάνδα έγινε αναπόσπαστο μέρος της ναζιστικής προπαγάνδας (Hasselbach, 2023).

Ωστόσο, η ναζιστική προπαγάνδα δεν στηρίχθηκε μόνο στον αντισημιτισμό, αλλά και σε επιθέσεις εναντίον των Σοβιετικών, οι οποίοι όπως και οι Εβραίοι χαρακτηρίστηκαν ως εχθροί του γερμανικού λαού. Έτσι, στις ομιλίες των Εθνικοσοσιαλιστών, ταυτόχρονα με τις αναφορές του κινδύνου από τους Εβραίους υπήρχαν έντονες ομιλίες και για τον κίνδυνο των Σοβιετικών (Hasselbach, 2023). Βέβαια, το περιεχόμενο του ραδιοφώνου δεν στηρίχθηκε μόνο σε ομιλίες των Ναζί, αλλά και σε ψυχαγωγικές και μουσικές εκπομπές, οι οποίες είχαν σαν στόχο να ενισχύσουν το εθνικό φρόνημα και να αναδείξουν την ανωτερότητα του γερμανικού πολιτισμού. Όπως θα δούμε και παρακάτω, οι μουσικές επιλογές που μεταδίδονταν στις εκπομπές είχαν πρωτίστως την έγκριση του Υπουργείου Προπαγάνδας όταν υιοθετούσαν τις απόψεις του καθεστώτος και στήριζαν τους Εθνικοσοσιαλιστές. Μάλιστα, οι Ναζί επικεντρώθηκαν στα μεγάλα ονόματα της μουσικής

τα οποία εξέφραζαν την ανωτερότητα του γερμανικού πολιτισμού και την παράδοσή του (Κερασοβίτης, 2021).

2.3 Διάδοση του ραδιοφώνου

Στην πρώτη δεκαετία της ύπαρξής του, το γερμανικό ραδιοφωνικό δίκτυο επεκτάθηκε ραγδαία. Πομποί προστέθηκαν και αναβαθμίζονταν συχνά και το ραδιοφωνικό κοινό αυξανόταν σταθερά. Ωστόσο, τα περισσότερα νοικοκυριά δεν διέθεταν τη συσκευή με αποτέλεσμα να μην υπάρχει μεγάλη πρόσβαση του κοινού στο ραδιόφωνο. Σταδιακά, όμως η διαθεσιμότητα των ραδιοφωνικών συσκευών επεκτάθηκε, καθώς αναγνωρίστηκε η δύναμη που διέθετε το νέο αυτό μέσο στη διάδοση της πληροφορίας. Έτσι το 1934, το 33,3% των γερμανικών νοικοκυριών είχαν ραδιόφωνο και η κατοχή ραδιοφωνικών συσκευών αυξήθηκε στο 65% μέχρι το 1938 (Dugan, 2018: 25-26). Οι πομποί τοποθετήθηκαν στρατηγικά για να προσεγγίσουν τον μέγιστο αριθμό ακροατών. Η ακροαματικότητα ήταν σημαντικά υψηλότερη στις μεγάλες πόλεις και στις προαστιακές περιοχές από ό,τι στις αγροτικές περιοχές. Κυρίως, αυτό οφειλόταν στις διαφορές στην ένταση του σήματος, αλλά και στις διαφορές στην πρόσβαση σε ηλεκτρικό ρεύμα αλλά και του υψηλού κόστους απόκτησης ραδιοφωνικής συσκευής. Η μηνιαία συνδρομή ραδιοφώνου των 2 μάρκων εισπράττονταν συστηματικά μέχρι το 1933. Ήταν περίπου ισοδύναμο με την τιμή μιας μηνιαίας συνδρομής σε εφημερίδα, δύο ωρών εξειδικευμένης εργασίας ή τεσσάρων ωρών ανειδίκευτης εργασίας. Οι τιμές των ραδιοφωνικών δεκτών μειώθηκαν με την πάροδο του χρόνου και ο αριθμός των νοικοκυριών που μπορούσαν να τους αντέξουν οικονομικά αυξήθηκε (Barović, 2015: 178-179). Γενικά η ακροαματικότητα του ραδιοφώνου ήταν υψηλότερη σε μέρη με υψηλότερη πυκνότητα πληθυσμού, καλύτερες οικονομικές συνθήκες και πιο ευνοϊκό έδαφος.

Από το 1933 και μετά, οι εθνικοσοσιαλιστές προσπάθησαν να αυξήσουν τον αριθμό των ακροατών του ραδιοφώνου. Η μαζική παραγωγή ενός οικονομικά προσιτού ραδιοφωνικού δέκτη ξεκίνησε με απόφαση του Υπουργείου Προπαγάνδας (Dugan, 2018: 25-26). Επιπλέον, σε μια προσπάθεια να μεγιστοποιήσουν την ακροαματικότητα, οι εθνικοσοσιαλιστές διεύρυναν σημαντικά τις κατηγορίες του πληθυσμού που εξαιρούνταν από τα τέλη συνδρομής στο ραδιόφωνο. Τα κατώτερα και μεσαία στρώματα του γερμανικού λαού θα μπορούσαν πλέον να αποκτήσουν ραδιοφωνικές συσκευές με

κρατική επιχορήγηση, ώστε όλα τα νοικοκυριά στη Γερμανία να έχουν πρόσβαση στο νέο μέσο διευκολύνοντας έτσι την άσκηση της προπαγάνδας μέσα από τα ερτζιανά (Baronić, 2015: 177-178).

Κεφάλαιο 3^ο: Η χρήση του ραδιοφώνου από τους Ναζί ως μέσο προπαγάνδας στη Γερμανία

Η άνοδος του Χίτλερ στην εξουσία και η εδραίωση του ναζιστικού καθεστώτος, ως αποτέλεσμα των εκλογών του Μαρτίου του 1933, οδήγησε σε έλεγχο όλων των γερμανικών μέσων επικοινωνίας. Για τον σκοπό αυτό δημιουργήθηκε το Υπουργείο Προπαγάνδας και επικεφαλής του τέθηκε ο Γιόζεφ Γκέμπελς, ο οποίος ήταν στενός συνεργάτης του Χίτλερ και ένθερμος υποστηρικτής της ναζιστικής ιδεολογίας. Απώτερος στόχος της ίδρυσης του Υπουργείου Προπαγάνδας ήταν η ενίσχυση της εδραίωσης του ναζιστικού καθεστώτος μέσα από τον απόλυτο έλεγχο των μέσων επικοινωνίας, αλλά και η προπαγάνδα προς τον γερμανικό λαό, ώστε να εναρμονιστεί με το εθνικό όραμα του ηγέτη τους. Τα μέσα αυτά που στη συνέχεια θα αποτελούσαν εργαλεία προπαγάνδας, ήταν ο έντυπος τύπος, ο κινηματογράφος και το ραδιόφωνο (Ross, 2008: 202-204). Σε καιρό ειρήνης η ίδρυση Υπουργείου Προπαγάνδας φαινόταν κάπως άκαιρη λόγω των αρνητικών αντανακλαστικών που ο όρος «προπαγάνδα» μπορούσε να προκαλέσει. Ίσως σε αυτό να οφείλεται η αντιπρόταση του Γκέμπελς να ονομαστεί διαφορετικά το υπουργείο και πιο συγκεκριμένα ως Υπουργείο Πολιτισμού και Λαϊκής Διαφώτισης. Ωστόσο ο Χίτλερ διαφώνησε με αυτό, διότι βασικός του στόχος ήταν ο απόλυτος έλεγχος στην πληροφόρηση του λαού (Gellately, 2001: 183-184 /<https://dioti.gr/2-7-που-στηρίχθηκε-η-φασιστική-προπαγάνδ/>).

Περιερχόμενα, σταδιακά, στον καθεστωτικό έλεγχο, τα γερμανικά μέσα επικοινωνίας ήταν υποχρεωμένα να μεταδίδουν μόνον όσα θεωρούσε το Υπουργείο Προπαγάνδας ότι εξυπηρετούσαν τον σκοπό του εθνικοσοσιαλιστικού δόγματος. Ειδικότερα, για το ραδιόφωνο ο Γκέμπελς υποστήριζε ότι λόγω της δυνατότητάς του να προσεγγίζει μεγάλα ακροατήρια μπορούσε να λειτουργήσει σαν βασικό εργαλείο προπαγάνδας, οπότε έπρεπε να ενισχυθεί ακόμη περισσότερο η προσβασιμότητά του και να γίνει οικονομικά προσιτό από ευρεία κοινωνικά στρώματα. Για να το επιτύχει αυτό, όχι μόνο αποφάσισε τη μείωση της τιμής των ραδιοφωνικών συσκευών, αλλά απαγόρευσε και τη μετάδοση ξένων

ραδιοφωνικών σταθμών, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ώστε το γερμανικό ραδιόφωνο που ήταν πλήρως ελεγχόμενο από το καθεστώς να παρουσιάζει τα γεγονότα που επιθυμεί αυτό, δίνοντας τη δική του προσέγγιση και ερμηνεία στα συμβαινόμενα ([Holocaust Encyclopedia, n.d](#)). Για παράδειγμα, μέσω του ραδιοφώνου το ναζιστικό καθεστώς πρόβαλλε και διέδωσε την αντισημιτική και αντισοβιετική του τοποθέτηση, κατασκευάζοντας εχθρούς και αντιπάλους που φαινομενικά απειλούσαν το γερμανικό έθνος. Έτσι, μέσω του ραδιοφώνου λοιπόν, ξεκίνησε μια έντονη ρητορική μίσους εναντίον υποτιθέμενων εχθρών, αλλά και οποιουδήποτε άλλου διαφωνούσε με την πολιτική του ιδεολογία εντός της χώρας, αλλά και εκτός αυτής. Μεγάλο μέρος των ομιλιών που μεταδίδονταν στο ραδιόφωνο και απευθύνονταν στο γερμανικό κοινό, εκφωνούνταν απευθείας από τον ίδιο τον Χίτλερ ([Herf, 2005: 51-53](#)).

3.1 Ένταξη του ραδιοφώνου στον έλεγχο του Υπουργείου Προπαγάνδας

Ένας αποτελεσματικός τρόπος ελέγχου του περιεχομένου των ραδιοφωνικών εκπομπών ήταν η επιβολή λογοκρισίας. Η Reichspost (ταχυδρομική υπηρεσία του Ράιχ), η οποία υπαγόταν στην εθνική κυβέρνηση, κατείχε το 51% της εταιρείας, ενώ οι εννέα περιφερειακοί ιδιωτικοί ραδιοφωνικοί σταθμοί κατείχαν συλλογικά το άλλο 49%. Συνεπίκουροι στη συστηματοποίηση της ναζιστικής προπαγάνδας, εκτός από το εξειδικευμένο στο πεδίο αυτό Υπουργείο Προπαγάνδας, υπήρξαν και άλλοι κομματικοί οργανισμοί όπως το Κεντρικό Γραφείο Προπαγάνδας του Κόμματος και το Πολιτιστικό Επιμελητήριο του Ράιχ, το τελευταίο εκ των οποίων διέθετε επτά υπο-επιμελητήρια, συμπεριλαμβανομένου ενός για το ραδιόφωνο ([Ross, 2008: 213-215](#)). Έτσι, με συντονισμένο τον κρατικό μηχανισμό, οι Ναζί μπορούσαν να μεταδίδουν τα μηνύματά τους άμεσα και γρήγορα, καθώς τα ραδιοκύματα αποτελούσαν βασικό μέσο ενημέρωσης των νοικοκυριών, ενώ ήταν σε θέση με τον τρόπο αυτό να επηρεάσουν την καθημερινότητά τους. Έτσι, σε αντίθεση με το παρελθόν, η προπαγάνδα ήταν πιο άμεση και αποτελεσματική. Σε αυτό συνέβαλε και η αναμόρφωση του περιεχομένου του ραδιοφωνικού προγράμματος, την αναγκαιότητα της οποίας ανέφερε και ο Γκέμπελς σε ομιλία του στην Έκθεση Γερμανικής Ραδιοφωνίας το 1933, δηλώνοντας ότι θα γίνονταν

αλλαγές με στόχο τη βελτίωση του ραδιοφωνικού προϊόντος. Οι αλλαγές αυτές θα είχαν σαν στόχο την εισαγωγή στις ραδιοφωνικές εκπομπές στοιχείων που το καθεστώς θεωρούσε κατάλληλα για την ενίσχυση του εθνικού φρονήματος και την υποστήριξη του ίδιου του καθεστώτος (Dugan, 2018: 26-27). Μέλη του Κόμματος, αλλά και άλλοι υποστηρικτές του καθεστώτος θα είχαν τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν το ραδιόφωνο ως βήμα λόγου για να διαδώσουν το μήνυμά τους και για τον λόγο αυτό, οι εκπομπές άρχισαν να κατακλύζονται από ομιλητές που υποστήριζαν το ναζιστικό κόμμα και τις ιδέες του. Ωστόσο, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η Ραδιοτηλεοπτική Εταιρεία του Ράιχ δεν ήταν πλήρως κρατική. Έτσι, με την άνοδο στην εξουσία, οι Ναζί πρώτα χρειάστηκε να αναδιαρθρώσουν τον τρόπο λειτουργίας του ραδιοφώνου και να θέσουν υπό έλεγχο το ραδιοφωνικό πρόγραμμα και το περιεχόμενό του (Ross, 2008: 280-282). Επιπλέον τέθηκε ως προτεραιότητα ο έλεγχος του ραδιοφώνου από τις περιφερειακές διοικήσεις του κράτους. Η άποψη του Γκέμπελς ήταν ότι όλα τα περιφερειακά ραδιοφωνικά παραρτήματα, ήταν αναγκαίο να τεθούν υπό τον έλεγχο των τοπικών διοικήσεων και κατ' επέκταση του κεντρικού κράτους. Ωστόσο, το αίτημα του Γκέμπελς προς τον Χίτλερ για τον ρόλο που επιθυμούσε να διατελέσει στον έλεγχο του ραδιοφώνου, δεν έγινε δεκτό, καθώς ο Χίτλερ είχε ήδη αναγνωρίσει τον ρόλο που μπορούσε να διαδραματίσει το ραδιόφωνο στην καθιέρωση της ιδεολογίας και των ιδανικών του κόμματος. Για τον λόγο αυτό, στις 30 Ιουνίου 1933 ο Χίτλερ προχωρώντας σε δηλώσεις, έδωσε στο Υπουργείο Προπαγάνδας τον έλεγχο όλων των πνευματικών και πολιτιστικών διαδικασιών, ενώ ο Γκέμπελς ορίστηκε ως βασικός διαχειριστής όλων, όντας το βασικό πρόσωπο εμπιστοσύνης του ίδιου του Χίτλερ (Dugan, 2018: 28-29). Η κίνηση αυτή του Χίτλερ δεν ήταν ολοκληρωμένη και για τον λόγο αυτό, την 1^η Απριλίου του 1934 δόθηκε η εντολή το Υπουργείο Προπαγάνδας και ο Γκέμπελς να αναλάβουν την αξιολόγηση του περιεχομένου των ραδιοφωνικών εκπομπών. Με τον τρόπο αυτό καθιερώθηκε επίσημα ο απόλυτος έλεγχος στο ραδιόφωνο και το ναζιστικό καθεστώς μπορούσε πλέον να αποφασίζει ποια ενημέρωση θα λάμβαναν οι πολίτες (Hasselbach, 2023; <https://dioti.gr/2-7-που-στηρίχθηκε-η-φασιστική-προπαγάνδ/>).

Όλες οι παραπάνω αλλαγές στον τρόπο λειτουργίας του ραδιοφώνου και ο απόλυτος έλεγχος στο περιεχόμενό του, οδήγησαν όλες τις περιφερειακές διοικήσεις να λειτουργήσουν ως παραρτήματα της κρατικής Ραδιοτηλεοπτικής Εταιρείας του Ράιχ. Ωστόσο, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι το διάταγμα του Χίτλερ για τον τρόπο

λειτουργίας του ραδιοφώνου δεν αποτέλεσε νόμο του κράτους, ο οποίος με νόμιμο τρόπο καθιστούσε στη δικαιοδοσία του καθεστώτος τα ΜΜΕ, και ιδίως στο ραδιόφωνο μιας και την εποχή εκείνη το ραδιόφωνο αποτελούσε ένα μαζικό μέσο ενημέρωσης. Η πρακτική αυτή δεν διαφοροποιείται από το σύνολο των πρακτικών και πολιτικών που εφάρμοσαν οι Ναζί κατά τη διάρκεια της εξουσίας. Οι πολιτικές αυτές οδήγησαν και τους φορείς του τότε ραδιοφώνου να συμβιβαστούν με τις διαταγές του καθεστώτος και να παραδώσουν το περιεχόμενο και τη διανομή στο Υπουργείο Προπαγάνδας (Von Saldern, 2004: 341-343).

3.2 Η προπαγανδιστική χρήση του ραδιοφώνου στο εσωτερικό της Γερμανίας

Στις αρχές του 1932 τέσσερα εκατομμύρια νοικοκυριά διέθεταν ραδιόφωνο, ενώ μέχρι το 1943 ο αριθμός τους είχε φτάσει στα δεκαέξι εκατομμύρια. Η σημαντική αυτή αύξηση των ραδιοφωνικών συσκευών ανά νοικοκυριό οφείλεται στη διευκόλυνση που παρείχε το καθεστώς για την απόκτηση τους με χαμηλό κόστος αγοράς. Το 1933 η τιμή μειώθηκε σε 76 γερμανικά μάρκα, ενώ κατά την ίδια περίοδο άρχισαν να κυκλοφορούν μικρότερες και φτηνότερες συσκευές με κόστος 35 γερμανικά μάρκα. Έτσι, κάθε σπίτι μπορούσε να αποκτήσει ραδιοφωνική συσκευή, ενώ ταυτόχρονα δίνονταν και ευκαιρίες αγοράς με δόσεις (Hasselbach, 2023). Έχοντας γίνει αντιληπτός ο δυναμικός ρόλος που μπορούσε να διαδραματίσει το ραδιόφωνο για τις ανάγκες της γερμανικής προπαγάνδας ήταν απαραίτητο οι ραδιοφωνικές συσκευές να είναι οικονομικά προσβάσιμες στο σύνολο του πληθυσμού (Burns, 2006: 890-893). Καθώς λοιπόν, θεωρούνταν σημαντικό να μπορεί όλο το γερμανικό έθνος να έχει επαφή με τα μηνύματα που μεταφέρονταν μέσω του ραδιοφώνου, το Υπουργείο Προπαγάνδας αποφάσισε να δημιουργήσει ένα σύστημα ενημέρωσης που θα έδινε τη δυνατότητα στους Γερμανούς πολίτες να ενημερώνονται άμεσα για τις εξαγγελίες και τα διατάγματα του Κόμματος μέσα από τους ραδιοφωνικούς δέκτες που διέθεταν στα σπίτια τους. Στις περιπτώσεις που οι Γερμανοί πολίτες δεν βρίσκονταν στα σπίτια τους οι τοπικοί ραδιοφωνικοί υπάλληλοι ανέλαβαν την ευθύνη να εγκαταστήσουν μεγάφωνα σε όλους σχεδόν τους δημόσιους χώρους, συμπεριλαμβανομένων των κέντρων των πόλεων, των εργοστασίων, των γραφείων, των σχολείων, ακόμη και των καφετεριών και των εστιατορίων.

Μάλιστα, ο ίδιος ο Γκέμπελς σε δήλωσή του, τον Μάρτιο του 1933 είχε τονίσει ότι « *Η ραδιοφωνική μας προπαγάνδα δεν παράγεται στο κενό, σε ραδιοφωνικούς σταθμούς, αλλά στις γεμάτες αίθουσες μαζικών συγκεντρώσεων* » (Dugan, 2018: 25-26). Η χρήση μεγαφώνων αποτέλεσε βασικό μέσο ενημέρωσης των Γερμανών πριν το ξέσπασμα του πολέμου, αλλά και κατά τη διάρκειά του. Μάλιστα, πριν την έναρξη της ενημέρωσης προηγείτο ξεχωριστό ραδιοφωνικό σήμα που λειτουργούσε ως αγγελτήριο ότι θα ακολουθήσει κυβερνητική ενημέρωση (Dugan, 2018: 29-31) η οποία περιελάμβανε ομιλίες ή άλλες επίσημες ανακοινώσεις που απευθύνονταν σε όλον τον γερμανικό λαό. Με το άκουσμα αυτού του ειδικού σήματος αναμενόταν ότι οι ακροατές θα βρίσκονται μπροστά στα ραδιόφωνα τους. Όσοι δεν συμμορφώνονταν με αυτούς τους κανόνες συχνά αναφέρονταν από την Funkwarte, ένα δίκτυο τεχνικών εμπειρογνομόνων και πολιτικών παρατηρητών του ραδιοφώνου που δημιουργήθηκε από το ναζιστικό κόμμα. Το συγκεκριμένο δίκτυο είχε σαν ρόλο να επιβλέπει τον τρόπο χρήσης του ραδιοφώνου από τους πολίτες, ώστε να είναι σε θέση να γνωρίζει τι επιλέγει να ακούει ο κόσμος και κατά πόσο ήταν επιτυχημένη η ναζιστική προπαγάνδα. Ως δίκτυο τεχνικών εμπειρογνομόνων η Funkwarte βοηθούσε όλους τους πολίτες να έχουν πρόσβαση στα φτηνά κρατικά ραδιόφωνα, ενώ διασφάλιζε μέσω του ελέγχου ότι άκουγαν μόνο το περιεχόμενο που είχε εγκριθεί από το ναζιστικό καθεστώς και όχι από σταθμούς του εξωτερικού. Ουσιαστικά αποτελούσε μια υπηρεσία ελέγχου του καθεστώτος και όταν αντιλαμβανόταν ότι οι πολίτες άκουγαν σταθμούς που δεν είχαν εγκριθεί από το Υπουργείο Προπαγάνδας το ανέφερε στη Γκεστάπο, ώστε να επιβληθούν οι σχετικές ποινές (Holocaust Encyclopedia, n.d).

Η πρακτική της κοινοτικής ακρόασης συνεχίστηκε και στη διάρκεια του πολέμου στο πεδίο των μαχών, ακόμα και στην πρώτη γραμμή. Με τον τρόπο αυτό, οι πολίτες, αλλά και όσοι βρίσκονταν στην πρώτη γραμμή ενημερώνονταν για όσα συνέβαιναν. Βέβαια, η ενημέρωση αυτή αφορούσε ό,τι το καθεστώς επιθυμούσε να μεταδοθεί. Η κοινοτική ακρόαση αποδείχτηκε επιτυχημένο εγχείρημα με αποτέλεσμα το Υπουργείο να τη χρησιμοποιεί συστηματικά για να επιτύχει τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης, αλλά και της νέας γενιάς. Για τον λόγο αυτό, ο τόνος της ραδιοφωνικής μετάδοσης ήταν ενθαρρυντικός για την ανύψωση του ηθικού τόσο όσων βρίσκονταν στο πεδίο της μάχης, όσων και των οικογενειών τους αλλά και ολόκληρου του γερμανικού λαού, που ήταν στα μετόπισθεν (Ross, 2008: 331-333). Εκτός όμως από τις ομιλίες και τις εκπομπές με

προπαγανδιστικό περιεχόμενο από το ραδιόφωνο, ο γερμανικός λαός μάθαινε και τα γεγονότα εντός του κόμματος. Για παράδειγμα, μέσω του ραδιοφώνου ανακοινώθηκε στον γερμανικό λαό η προδοσία του Γκέρινγκ προς το πρόσωπο του Χίτλερ. Ειδικότερα, όταν η Γερμανία προς το τέλος του πολέμου άρχισε να χάνει και να έχει σημαντικές απώλειες και φθορές, ο Γκέρινγκ αντιλήφθηκε ότι δεν υπήρχε πλέον δυνατότητα νίκης και ότι έπρεπε να στραφούν στη χρήση της διπλωματίας. Ζήτησε από τον Χίτλερ να ξεκινήσει διαπραγματεύσεις με τις αντίπαλες δυνάμεις για να κατορθώσει να μειώσει τις συνέπειες. Ο Χίτλερ ωστόσο, ερμήνευσε την πρότασή του αυτή ως προδοσία και προχώρησε στην καθαίρεσή του από όλες τις ηγετικές θέσεις που κατείχε, ενώ προχώρησε και στην επιβολή της ποινής της φυλάκισης. Η ανακοίνωση της είδησης αυτής στον γερμανικό λαό είχε σαν στόχο να τον συσπειρώσει και να τον ενώσει για να σωθεί η Γερμανία και ο ηγέτης της (Καμπάνης, 2005: 14). Τέλος και στο μέτωπο, καθώς οι στρατιώτες όντας ήδη εξοικειωμένοι με την κοινοτική ακρόαση ανέμεναν ενημερώσεις από το ραδιόφωνο για την πορεία του πολέμου και του έθνους. Το παραπάνω καταδεικνύει και το πόσο κεντρικό ήταν το ραδιόφωνο στην προσπάθεια της ναζιστικής προπαγάνδας να ενισχύσει το ηθικό των στρατευμάτων και να επιβάλει την εθνικοσοσιαλιστική ιδεολογία στους απλούς στρατιώτες, ώστε να μπορούν να συνεχίζουν στο μέτωπο και να έχουν πίστη στην ανάγκη του πολέμου και στις αποφάσεις του καθεστώτος (Holocaust Encyclopedia, n.d).

3.3 Η προπαγανδιστική χρήση του ραδιοφώνου στο εξωτερικό

Ήδη από το 1929 η γερμανική ραδιοφωνία είχε συνάψει συνεργασία με την Αμερικανική Ραδιοφωνική Εταιρεία NBC. Αν και χρειάστηκε αρκετός καιρός για να μπορέσει το γερμανικό ραδιοφωνικό δίκτυο να επεκταθεί και σε άλλες χώρες, εντέλει επιτεύχθηκε τον Απρίλιο του 1933. Την ίδια χρονιά, ο Γκέμπελς συνέταξε ένα πενταετές σχέδιο ανάπτυξης για το γερμανικό ραδιόφωνο. Μέχρι τότε μόνο δύο ώρες ραδιοφωνικών εκπομπών μεταδίδονταν σε τρεις διαφορετικές συχνότητες σε όλη τη χώρα. Ο Γκέμπελς επεδίωξε την επέκταση του ραδιοφωνικού χρόνου και την ενίσχυση λήψης του ραδιοφωνικού σήματος. Μέχρι το 1934, οι μεταδόσεις βραχέων κυμάτων

πραγματοποιούνταν τακτικά στην Αφρική, τη Λατινική Αμερική και την Ανατολική Ασία (Jeanneney, 1999: 229-230).

Μεγάλη ευκαιρία για επίδειξη των επιτευγμάτων της γερμανικής ραδιοφωνικής τεχνολογίας δόθηκε με αφορμή τους Ολυμπιακούς Αγώνες στο Βερολίνο το 1936 όπου ήταν στραμμένη η παγκόσμια προσοχή. Δύο χρόνια αργότερα, όταν ο κόσμος βρισκόταν σε αναβρασμό πολέμου, η Ραδιοτηλεοπτική Εταιρεία του Ράιχ έστελνε εκπομπές βραχέων κυμάτων κάθε μέρα σε δώδεκα διαφορετικές γλώσσες. Με τον τρόπο αυτό, οι γερμανικές εκπομπές μεταδίδονταν διεθνώς, ενώ η Ραδιοτηλεοπτική Εταιρεία του Ράιχ συνεργαζόταν επίσης, με ξένους ανταποκριτές. Οι ξένοι αυτοί ανταποκριτές ήταν σε θέση να δίνουν ζωντανές μεταδόσεις από διάφορα μέρη σε όλο τον κόσμο, κατατάσσοντας την Γερμανία στην κατηγορία των χωρών αυτών που διέθεταν οργανωμένο διεθνές ραδιοφωνικό δίκτυο. Το 1943 το γερμανικό ραδιόφωνο παρήγαγε εννέα ξεχωριστά ειδησεογραφικά προγράμματα κάθε μέρα (Pine, 2017: 220-225). Οι εξωτερικές ραδιοφωνικές μεταδόσεις μετέφεραν την γερμανική προπαγάνδα πολύ πέραν των εθνικών συνόρων της. Μάλιστα, το ύφος και η γλώσσα που χρησιμοποιούνταν σε αυτές τις εκπομπές ενίσχυαν ακόμη περισσότερο την ακρόασή τους (Plock, 2018). Οι Ναζί ήταν σε μεγάλο βαθμό επιτυχημένοι στις προσπάθειές τους αυτές, καθώς κατόρθωσαν να αυξήσουν την απήχυσή τους και να προσελκύσουν το ραδιοφωνικό τους ακροατήριο εντός και εκτός της Γερμανίας (Pine, 2017: 220-222).

3.4 Η προπαγάνδα μέσω του ραδιοφώνου στην έναρξη του πολέμου

Το καλοκαίρι του 1939, ο Αδόλφος Χίτλερ και οι συνεργάτες του ολοκλήρωναν τα σχέδια για την εισβολή στην Πολωνία. Οι Γερμανοί έχοντας αναθαρρήσει από την πρόσφατη επέκταση των συνόρων της Γερμανίας προς τη γειτονική Αυστρία και Τσεχοσλοβακία χωρίς να εμπλακούν σε πολεμικές συρράξεις, είχαν αρχίσει να θεωρούν ότι η Γερμανία μπορούσε να επιτύχει ακόμη μεγαλύτερη επέκταση των συνόρων της μέσα από τον πόλεμο. Ωστόσο, δεν δήλωναν ανοιχτά την πρόθεση της Γερμανίας να ξεκινήσει έναν ακόμα μεγάλο πόλεμο (History of Sorts, 2025). Πριν από τη γερμανική επίθεση στην Πολωνία την 1η Σεπτεμβρίου 1939, το ναζιστικό καθεστώς ξεκίνησε μια επιθετική

εκστρατεία στα μέσα ενημέρωσης για να χτίσει δημόσια υποστήριξη για έναν πόλεμο που λίγοι Γερμανοί πιθανόν επιθυμούσαν. Για να παρουσιάσει την εισβολή ως μια ηθικά δικαιολογημένη αμυντική ενέργεια, ο γερμανικός τύπος κατήγγειλε ως ωμότητες τις επιθετικές συμπεριφορές έναντι των γερμανόφωνων μειονοτήτων που ζούσαν στην Πολωνία (History of Sorts, 2025;/ Pope, 2018;/ [https://dioti.gr/2-7-που-στηρίχθηκε-η-φασιστική προπαγάνδ/](https://dioti.gr/2-7-που-στηρίχθηκε-η-φασιστική-προπαγάνδ/) & <https://www.dw.com/el/to-ραδιόφωνο-στην-υπηρεσία-των-ναζί/a-66567923>).

Το ναζιστικό καθεστώς επίσης, σκηνοθέτησε ακόμη και ένα περιστατικό στα σύνορα Πολωνίας - Γερμανίας, σχεδιασμένο ώστε να φαίνεται ότι η Πολωνία ξεκίνησε τις εχθροπραξίες. Πιο συγκεκριμένα, στις 31 Αυγούστου 1939, άνδρες των SS ντυμένοι με στολές πολωνικού στρατού «επιτέθηκαν» σε έναν γερμανικό ραδιοφωνικό σταθμό στο Γκλιβίτσε. Την επόμενη μέρα, ο Χίτλερ ανακοίνωσε από το ραδιόφωνο στο γερμανικό έθνος και σε όλο τον κόσμο την απόφασή του να στείλει στρατεύματα στην Πολωνία ως απάντηση στην πολωνική εισβολή, δικαιολογώντας με τον τρόπο αυτό την απόφασή του να επιτεθεί στην Πολωνία. Μάλιστα, το Γραφείο Τύπου του Ναζιστικού Κόμματος του Ράιχ πρότεινε στο Τύπο να αποφύγει τη χρήση της λέξης πόλεμος, καθώς ο Χίτλερ δεν ήθελε να εναντιωθεί ο γερμανικός λαός στις αποφάσεις του και να μην προκαλέσει την αντίδραση άλλων ευρωπαϊκών χωρών, αλλά και του υπόλοιπου κόσμου. Για τον λόγο αυτό παρουσίασε την επίθεση στην Πολωνία ως αμυντική ενέργεια. Η τακτική αυτή του Χίτλερ είχε σαν στόχο να παρουσιάσει τη Γερμανία ως θύμα των πολωνικών επιθέσεων και ο πόλεμος που ξεκινούσε ως άμυνα για την προστασία της εκεί γερμανικής μειονότητας (History of Sorts, 2025). Σε μια προσπάθεια να διαμορφώσει την κοινή γνώμη στο εσωτερικό και στο εξωτερικό, το ναζιστικό καθεστώς παρουσίασε ιστορίες για νέες «πολωνικές φρικαλεότητες» μόλις ξεκίνησε ο πόλεμος (<https://www.naftemporiki.gr/kosmos/1754678/80-chronia-prin-o-adolfos-ypsonei-tin-svastika-pano-apo-tin-eyropi-i-provokatsia-poy-xekinise-ton-olethro/>). Δημοσιοποίησε επιθέσεις εναντίον Γερμανών σε πόλεις όπως το Μπρόμπεργκ (Μπιντγκός). Εκεί, φυγάδες Πολωνοί πολίτες και στρατιωτικό προσωπικό σκότωσαν μεταξύ 5.000 και 6.000 Γερμανούς, τους οποίους είχαν θεωρήσει, στη ζέση της εισβολής, προδότες της πέμπτης φάλαγγας, κατασκόπους, Ναζί ή ελεύθερους σκοπευτές (Shvangiradze, n.d.). Υπερβάλλοντας ως προς τον πραγματικό αριθμό των θυμάτων γερμανικής καταγωγής που σκοτώθηκαν στο Μπρόμπεργκ και σε άλλες πόλεις σε 58.000, η ναζιστική προπαγάνδα

πυροδότησε πάθη, παρέχοντας «δικαιολογία» για όσα θα ακολουθούσαν στη συνέχεια. Οι Ναζί προπαγανδιστές έπεισαν ένα μέρος της γερμανικής κοινής γνώμης ότι η εισβολή στην Πολωνία και οι μετέπειτα πολεμικές πρακτικές ήταν δικαιολογημένες. Οι Γερμανοί στρατιώτες που υπηρέτησαν στην Πολωνία μετά την εισβολή έγραψαν επιστολές στην πατρίδα, δίνοντας την υποστήριξή τους στην γερμανική στρατιωτική επέμβαση για την υπεράσπιση των γερμανόφωνων εθνοτικών ομάδων. Μερικοί στρατιώτες εξέφρασαν την περιφρόνησή τους για τη σκληρότητα των Πολωνών και άλλοι έβλεπαν τον εβραϊκό πληθυσμό με μεγάλη αποστροφή, συγκρίνοντας τους Πολωνούς Εβραίους με αντισημιτικές εικόνες. Η συσχέτιση αυτή ενίσχυσε την πεποίθηση των Γερμανών ότι υπήρχε ένας κοινός εχθρός που έπρεπε να αντιμετωπίσουν και ότι η Γερμανία ήταν αναγκασμένη πλέον, να εμπλακεί σε έναν καινούριο πόλεμο ([History of Sorts, 2025](#)).

Η πρόκληση φόβου στον γερμανικό λαό για μια υποτιθέμενη επίθεση από τον εχθρό, την οποία μπορούσε να πληροφορηθεί όμως μόνο μέσω του ραδιοφώνου και δεν είχε τη δυνατότητα να εξακριβώσει, ενίσχυσε σημαντικά την κυριαρχία των Ναζί και μείωσε την κριτική σκέψη των πολιτών. Η προπαγάνδα στην περίπτωση αυτή προκαλούσε φόβο στον γερμανικό λαό, ο οποίος νιώθοντας στη συνέχεια απειλημένος αναγνώρισε ως μέσο προστασίας τη συσπείρωση του γερμανικού λαού έναντι όσων υποτίθεται επιβουλευόνταν την εθνική του υπόστασή του εκλαμβάνοντας τον πόλεμο ως άμυνα. Ο γερμανικός λαός ουσιαστικά μέσα από τη προπαγάνδα που άσκησε το ναζιστικό κόμμα, εξέλαβε τον πόλεμο ως άμυνα και ως την μόνη λύση για να επιβιώσει ([Pope, 2018](#)).

3.5 Η εκπομπή 'Germany Calling' και η γερμανική προπαγάνδα

Η ναζιστική κυβέρνηση, έχοντας αναγνωρίσει την επίδραση που μπορούσε να ασκήσει στον γερμανικό λαό, αλλά και σε λαούς έξω από τα σύνορά της μέσω του ραδιοφώνου επιχειρούσε να μεταδώσει και εκτός συνόρων την ιδεολογία της και να βρει υποστηρικτές. Το Germany Calling ήταν μια τέτοια εκπομπή, η οποία ήταν αγγλόφωνη και επιχειρούσε με προπαγανδιστικό τρόπο να μεταδώσει τα μηνύματα κυριαρχίας των Ναζί. Η εκπομπή αυτή μεταδιδόταν από το Βερολίνο από την έναρξη του πολέμου (Σεπτέμβριος 1939) έως τις 30 Απριλίου 1945. Βασικός παρουσιαστής αυτής ήταν ο William Joyce, ο οποίος ήταν γνωστός φασίστας με αντισημητικές αντιλήψεις και γνωστός με το παρωνύμιο Lord Haw Haw (https://morisgeorge.com/2021/10/06/radio_propaganda/). Ο Joyce άνοιγε την εκπομπή κάθε φορά με τη φράση "Germany Calling" και στόχευε να κάμψει το ηθικό των βρετανών ασκώντας ψυχολογικό πόλεμο εναντίον της Βρετανίας και του Συμμαχικού αγώνα (McKevitt, 2025). Το περιεχόμενο της εκπομπής ήταν ένα μείγμα μουσικής, ειδήσεων και ρητορικής μίσους κατά των Συμμάχων και της Βρετανίας. Πρόβαλε λοιπόν, ως επιτυχημένο το ναζιστικό μοντέλο και επαινούσε τον τρόπο ζωής στη Ναζιστική Γερμανία και τα οφέλη του καθεστώτος αντιπαραβάλλοντάς το με τα κοινωνικά προβλήματα, που υποστήριζε ότι αντιμετώπιζε η Βρετανία. Ως ανταπάντηση στη γερμανική προπαγάνδα η βρετανική κυβέρνηση και το BBC, τόσο το εσωτερικό του δικτύου, όσο και αυτό των ξενόγλωσσων τμημάτων που αυξήθηκαν εκθετικά στη διάρκεια του πολέμου, επιδόθηκαν σε μια καμπάνια αντιπροπαγάνδας και ενημέρωσης της παγκόσμιας κοινής γνώμης (Holmes, 1994: 118-121).

3.6 Η μουσική στη Ναζιστική Γερμανία

Η μουσική έχει αποδειχθεί ότι λόγω της συμβολικής γλώσσας που χρησιμοποιεί, μπορεί να κινητοποιήσει και να εγείρει συναισθήματα. Πιο συγκεκριμένα, πέραν των ψυχαγωγικών στόχων της δύναται να μεταφέρει πολιτικές ιδέες και κοινωνικές αξίες και να τις διαμορφώσει συλλογικά. Για τον λόγο αυτό, έχει χρησιμοποιηθεί αρκετές φορές ως μέσο επηρεασμού του κοινού και ως μέσο ενίσχυσης της εξουσίας (Ross, 2008: 286-288).

Τη δύναμη της μουσικής αναγνώρισε και το ναζιστικό καθεστώς, το οποίο αποφάσισε να τη χρησιμοποιήσει προς όφελός της. Μέσα από τη μουσική η ναζιστική Γερμανία επιχείρησε να ενισχύσει το εθνικό αίσθημα και να διαμορφώσει αντιλήψεις και αξίες προς όφελός της, ενώ ταυτόχρονα άσκησε αυστηρό έλεγχο στο ποια έργα μπορούν να αποτυπώσουν τους στόχους του. Ο αυστηρός αυτός έλεγχος επεκτάθηκε και σε επίπεδο αισθητικής, με το ναζιστικό καθεστώς να εκφράζει τις δικές του αντιλήψεις περί τέχνης. Για τον λόγο αυτό, το ναζιστικό καθεστώς αξιολόγησε το ιδεολογικό υπόβαθρο των ειδών μουσικής, αλλά και των καλλιτεχνών, με αποτέλεσμα να προωθούνται είδη μουσικής και καλλιτέχνες που μπορούσαν να εξυπηρετήσουν τους προπαγανδιστικούς σκοπούς του. Ουσιαστικά, το ναζιστικό καθεστώς άρχισε να θέτει περιορισμούς στο τι μπορεί να ακούει κάποιος και τι όχι, ενώ τη λογοκρισία αυτή την ερμήνευσε ως έναν τρόπο διασφάλισης και προάσπισης της πατρίδας (Trommler, 2004: 71-73). Η βασική πολιτική που εφάρμοσε το καθεστώς ήταν η πολιτική του «Συντονισμού», σύμφωνα με την οποία η μουσική ήταν σημαντικό να αντικατοπτρίζει τα ιδανικά του καθεστώτος και μέσω αυτής ο λαός να έρχεται σε επαφή με συγκεκριμένες ιδέες. Έτσι, προωθήθηκε η παραδοσιακή και λαϊκή μουσική, η οποία αναδείκνυε την πολιτιστική παράδοση της Γερμανίας, ενώ το ραδιόφωνο εκκαθαρίστηκε από μουσικές που χαρακτηρίζονταν ως ανεπιθύμητες, όπως η τζαζ και η σουίνγκ. Αυτό στηριζόταν στην άποψη του Κόμματος ότι τα μοντέρνα ακούσματα μπορούσαν να αλλοιώσουν την εθνική πολιτισμική ταυτότητα των Γερμανών, και την ανωτερότητα της κουλτούρας τους. Επίσης, μέσα στο πλαίσιο της διαμόρφωσης του εθνικού φρονήματος αξιοποιώντας τη μουσική, αποκλείστηκαν από το ραδιοφωνικό πρόγραμμα καλλιτέχνες εβραϊκής καταγωγής ή καλλιτέχνες που δεν συμμορφώνονταν στις αρχές του ναζιστικού καθεστώτος (Elste, 2002: 15-16).

Η ανάδειξη της ανωτερότητας της γερμανικής μουσικής θα αναδεικνυόταν αποκλείοντας είδη μουσικής που είχαν συνδεθεί με κουλτούρες που θεωρούνταν κατώτερες. Για παράδειγμα η τζαζ, η οποία είχε συνδεθεί με τους Αφροαμερικανούς απαγορευόταν, αφού ο λαός αυτός δεν μπορούσε να εναρμονιστεί με τα υψηλά ιδανικά της άριας φυλής. Η ίδια απαγόρευση εφαρμόστηκε και για τη σουίνγκ μουσική, η οποία είχε συνδεθεί με τους Εβραίους. Μάλιστα, η απαγόρευση αυτή αιτιολογούνταν ως μια επιλογή που είχε σαν στόχο να ενισχύσει τις γερμανικές δημιουργίες (Pine, 2017: 267-269). Το είδος της μουσικής που επέλεξε το καθεστώς να αξιοποιήσει για να προωθήσει τις ιδέες του, ήταν η κλασική μουσική, η οποία διέθετε μια μείξη του μύθου και της ιστορίας και ήταν σε θέση να αναδείξει το πολιτιστικό υπόβαθρο της Γερμανίας. Έτσι, εισήχθησαν στο ραδιοφωνικό πρόγραμμα εκπομπές που έπαιζαν αποκλειστικά κλασική μουσική και παρουσίαζαν τα έργα των μεγάλων Γερμανών συνθετών. Το καθεστώς εστίασε πολύ στην προσωπικότητα και στα έργα του Ρίχαρντ Βάγκνερ, έναν συνθέτη με αντισημιτικές αντιλήψεις που μπορούσε να υποστηρίξει την ιδεολογία και τις πράξεις του καθεστώτος (Trommler, 2004: 69). Πιο συγκεκριμένα, ο Βάγκνερ υποστήριζε ότι η Γερμανία υπερείχε πολιτισμικά και πολιτιστικά, διότι διέθετε μια πλούσια μουσική παράδοση, ενώ λόγω της παράδοσης αυτής της άρμοζε να ηγηθεί του πνευματικού κόσμου. Για να μπορέσει να επιτύχει την κυριαρχία αυτή, ήταν απαραίτητο από τη μουσική, αλλά και από το σύνολο του πολιτισμού, να εκκαθαριστούν τα μοντέρνα στοιχεία και να ενισχυθεί η παράδοση. Αντίστοιχη εκκαθάριση υποστήριζε ότι έπρεπε να υπάρχει και στους καλλιτέχνες, ώστε η μουσική να συνδεθεί απόλυτα με τα όσα πρόσβευε η Γερμανία σαν έθνος (Curtis, 2008: 54).

Εντός του Υπουργείου Προπαγάνδας δημιουργήθηκε το Επιμελητήριο Μουσικής Ράιχ με σκοπό να κρίνει τα πολιτιστικά προϊόντα, τόσο εκείνα που είχαν ήδη δημιουργηθεί όσο και εκείνα που θα παράγονταν, κατά πόσο ανταποκρίνονταν στο ναζιστικό αφήγημα. Το Επιμελητήριο στελεχώθηκε από καλλιτέχνες και συνεργάτες οι οποίοι υποστήριζαν το κόμμα και ενστερνίζονταν τις ιδέες του ανοιχτά, ενώ ακόμα και αν δεν υπήρχε ανοιχτή υποστήριξη προς το ναζιστικό καθεστώς ήταν σημαντικό τα άτομα αυτά να μπορούν να συμμορφώνονται στους κανόνες που επέβαλε το καθεστώς. Μάλιστα, ήταν υποχρεωτική η εγγραφή των καλλιτεχνών στους καταλόγους του Επιμελητηρίου, ώστε να μπορεί να επιτυγχάνει τον έλεγχο των συμφωνούντων και αντιφωνούντων με τις επιταγές που πρότασσε στο πολιτιστικό πεδίο το καθεστώς (Ross, 2008: 286-288).

Στις ραδιοφωνικές εκπομπές επίσης, περίοπτη θέση κατείχαν η ορχηστρική μουσική, τα εμβατήρια και τραγούδια που αναφέρονταν στον πόλεμο και σε όσους βρίσκονταν στο μέτωπο (Curtis, 2008: 54-56). Επίσης, τα εμβατήρια και η ορχηστρική μουσική χρησιμοποιούνταν και ως εισαγωγές στα διαγγέλματα και στις ειδήσεις. Εκτός όμως από την ενίσχυση του εθνικού αισθήματος, η μουσική χρησιμοποιήθηκε και για ψυχαγωγικούς σκοπούς, για να ελαφρύνει τη γενική διάθεση από το κλίμα του πολέμου και τις πολεμικές ειδήσεις. Έτσι, στην περίπτωση αυτή, το ραδιόφωνο μέσω της ψυχαγωγίας λειτούργησε σαν ένα μέσο κατήχησης του κοινού και σαν μέσο διαμόρφωσης κοινών συνειδήσεων και αξιών (Ross, 2008: 288-290).

Η χρήση της μουσικής ως μέσο προπαγάνδας δεν εντοπίζεται μόνο στη λογοκρισία και στον αυστηρό έλεγχο που επιβαλλόταν στο ραδιοφωνικό περιεχόμενο, αλλά και από τον τρόπο χρήσης εντός των στρατοπέδων συγκέντρωσης. Ειδικότερα, μέσα στα στρατόπεδα συγκέντρωσης οι έκλειστοι ήταν υποχρεωμένοι να τραγουδούν κατά τη διάρκεια της ημέρας και των εργασιών τους, ενώ τα τραγούδια αυτά καταγράφονταν και μεταδίδονταν στον γερμανικό λαό. Μέσα από τη διαδικασία αυτή, ο γερμανικός λαός διαμόρφωνε θετική αντίληψη για τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, τα οποία και θεωρούσε ως χώρους εργασίας, όπου οι εργάτες περνούσαν ευχάριστες στιγμές και ότι λάμβαναν φροντίδα κατά τη διάρκεια της εργασίας τους (Μάμαλης, 2001: 291).

Κεφάλαιο 4^ο: Ομιλίες του Γκέμπελς κατά την χρονική περίοδο 1933 έως το 1945

Στο αναμορφωμένο ραδιοφωνικό πρόγραμμα εκτός από τις ειδήσεις και τις τακτικές εκπομπές μεταδίδονταν, όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα, λόγοι και ομιλίες μελών του Κόμματος και κυβερνητικών στελεχών. Στο παρόν κεφάλαιο θα αναφερθούμε στους λόγους που εκφώνησε ο επικεφαλής του Υπουργείου Προπαγάνδας σε χρονικές συγκυρίες που επιλέξαμε. Θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε αυτούς τους λόγους ως προς το λεξιλόγιο που χρησιμοποιούσε ο Γκέμπελς, τον τόνο και το ύφος της ομιλίας και το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο κατά το οποίο εκφωνήθηκε η κάθε ομιλία. Οι ομιλίες αυτές αναμεταδόθηκαν από το γερμανικό ραδιόφωνο, ενώ το χρονικό διάστημα που καλύπτουν οι ομιλίες αφορά την περίοδο της ανάληψης της θέσης του στο Υπουργείο Προπαγάνδας το 1933 μέχρι και την περίοδο πριν την πτώση της Ναζιστικής Γερμανίας το 1945. Για την ανάλυση των ομιλιών χρησιμοποιείται η μέθοδος της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου, μια μέθοδος που εστιάζει στον τρόπο χρήσης της γλώσσας και στον τρόπο με τον οποίο η γλώσσα δύναται να διαμορφώσει την ταυτότητα του εκάστοτε ατόμου στο κοινωνικό πλαίσιο. Η Κριτική Ανάλυση Λόγου αναπτύχθηκε στις αρχές του 1990 και εντάσσεται στο πλαίσιο της γλωσσολογικής επιστήμης, εστιάζοντας στην κοινωνική πρακτική που ασκεί η γλώσσα. Ειδικότερα, η συγκεκριμένη μέθοδος εξετάζει κείμενα και ομιλίες για να διερευνήσει τις ιδεολογικές κατασκευές που δημιουργούνται και μεταφέρονται στο κοινό, καθώς αναγνωρίζεται ότι ο πολιτικός λόγος, προφορικός και γραπτός, συσχετίζεται άμεσα με την εξουσία, την ιδεολογία του ατόμου που παράγει τον λόγο και τις κοινωνικές κατασκευές που επιχειρεί να διαμορφώσει μέσω των μηνυμάτων που μεταδίδει. Για τον λόγο αυτό, διακρίνει το κυριολεκτικό περιεχόμενο από το νόημα που μεταδίδεται μέσω του συνδυασμού των λέξεων, ώστε μέσα από την διάκριση αυτή και την ανάλυση να αναδυθούν νοήματα και ιδέες που μεταφέρονται μέσω του λόγου. Ιδίως στην περίπτωση των πολιτικών λόγων, μέσα από την ανάλυσή τους δύνανται να αναδυθούν ιδεολογίες και σχέσεις εξουσίας που διαμορφώνονται και αποτυπώνονται μέσω της γλώσσας. Κατά τη διαδικασία της ανάλυσης τέλος, δεν εξετάζονται μόνο το παραγόμενο κείμενο, αλλά και το ύφος και ο τόνος του εκάστοτε ομιλητή και το μέσο μετάδοσης αυτού στο κοινό και οι ευρύτερες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που απαρτίζουν το πλαίσιο δημιουργίας του (Στάμου, 2014: 149-153).

4.1 Ομιλία του Γκέμπελς για τη σημασία και τη λειτουργία του ραδιοφώνου

Ο επικεφαλής του Υπουργείου και υπεύθυνου για την οργάνωση και τον συντονισμό των μηχανισμών προπαγάνδας ο Γκέμπελς εκφωνούσε ομιλίες, οι οποίες μεταδίδονταν από το ραδιόφωνο, ώστε να μπορέσει το σύνολο των πολιτών να τις ακούσει. Η πρώτη με την οποία θα ασχοληθούμε εκφωνήθηκε στις 18 Αυγούστου το 1933 και αφορούσε τη σημασία που απέδιδε ο Γκέμπελς στη δύναμη του ραδιοφώνου, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο ο ίδιος επρόκειτο να το αξιοποιήσει προς όφελος της κυβέρνησης και της Γερμανίας. Ειδικότερα, ο Γκέμπελς ανέφερε ότι:

...Το ραδιόφωνο θα είναι για τον εικοστό αιώνα αυτό που ήταν ο τύπος για τον δέκατο ένατο αιώνα. ... Το καθεστώς του Νοεμβρίου δεν ήταν σε θέση να κατανοήσει την πλήρη σημασία του ραδιοφώνου. Ακόμα και εκείνοι που ισχυρίζονταν ότι αφύπνισαν τον λαό και τον έβαλαν να εμπλακεί στην πρακτική πολιτική ήταν χωρίς εξαίρεση σχεδόν τυφλοί στις δυνατότητες αυτής της σύγχρονης μεθόδου επηρεασμού των μαζών. Στην καλύτερη περίπτωση, το έβλεπαν ως έναν εύκολο τρόπο να αποσπάσουν την προσοχή των μαζών από τις δυσκολίες της εθνικής και κοινωνικής μας ζωής μέσω παιχνιδιών και ψυχαγωγίας. ...Είναι αυτονόητο ότι η εθνικοσοσιαλιστική επανάσταση, η οποία είναι σύγχρονη και προσηλωμένη στη δράση, καθώς και η λαϊκή αναταραχή που έχουμε οδηγήσει, πρέπει να αλλάξουν τις αφηρημένες και άψυχες μεθόδους στο ραδιόφωνο. Το παλιό καθεστώς αρκούνταν απλώς στο να γεμίζει κενά γραφεία ή να αλλάζει τα πρόσωπα χωρίς ωστόσο να αλλάζει το πνεύμα και το περιεχόμενο της δημόσιας ζωής. Εμείς από την άλλη πλευρά, σκοπεύουμε σε έναν θεμελιώδη μετασχηματισμό της κοσμοθεωρίας ολόκληρης της κοινωνίας μας, μια επανάσταση της μεγαλύτερης δυνατής έκτασης που δεν θα παραλείψει τίποτα, αλλάζοντας τη ζωή του έθνους μας από κάθε άποψη.... Αυτό ισχύει και για το ραδιόφωνο. Όσο πιο σημαντικό είναι κάτι στην επιρροή της βούλησης των πλατιών μαζών, τόσο μεγαλύτερη είναι η ευθύνη του για το μέλλον του έθνους. Αυτό δεν σημαίνει ότι θέλουμε να μετατρέψουμε το ραδιόφωνο σε έναν άβουλο υπηρέτη των κομματικών πολιτικών μας συμφερόντων. Η νέα γερμανική πολιτική απορρίπτει κάθε κομματικό περιορισμό. Επιδιώκει την ολότητα του λαού και του έθνους και το έργο ανασυγκρότησης που σχεδιάζει ή έχει ήδη ξεκινήσει περιλαμβάνει όλους

όσους έχουν καλή θέληση. Στο πλαίσιο αυτών των μεγάλων καθηκόντων το ραδιόφωνο, αν θέλει να παραμείνει ζωντανό, πρέπει να τηρεί και να προωθεί τους δικούς του καλλιτεχνικούς και πνευματικούς νόμους.

(Πηγή: <https://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/goeb56.htm>)

Στο παραπάνω απόσπασμα της ομιλίας του Γκέμπελς φαίνεται η πρόθεση του καθεστώτος να αξιοποιήσει το ραδιόφωνο ως ένα βασικό μέσο ένωσης του λαού για να αναπτυχθεί η Γερμανία. Πιο συγκεκριμένα, στο σημείο του λόγου «*Επιδιώκει την ολότητα του λαού και του έθνους και το έργο ανασυγκρότησης που σχεδιάζει ή έχει ήδη ξεκινήσει περιλαμβάνει όλους όσους έχουν καλή θέληση*», ο Γκέμπελς δηλώνει με πομπώδες ύφος ότι θα υλοποιηθεί μια ανασυγκρότηση στο κράτος της Γερμανίας και ότι όλοι χρειάζεται να εργαστούν σε αυτό και να ενωθούν κάτω από κοινούς στόχους. Επικρίνοντας την προηγούμενη κυβέρνηση ότι δεν αξιοποίησε τις δυνατότητες που το ραδιόφωνο πρόσφερε, τονίζει ότι το νέο καθεστώς θα πράξει διαφορετικά για να επιτευχθεί η ανασυγκρότηση. Για τον σκοπό αυτό, δηλώνει ότι το καθεστώς έλαβε αποφάσεις σχετικά με την αναδιαμόρφωση του ραδιοφώνου προς όφελος του έθνους. Ο λόγος του Γκέμπελς είναι ιδιαίτερα δηλωτικός ως προς τις προθέσεις του καθεστώτος και εστιάζει στη σημασία της ένωσης του έθνους για να μπορέσει η Γερμανία να εξελιχθεί. Επικρίνοντας επίσης, τις προηγούμενες κυβερνήσεις εξάίρεται η δική τους πολιτική πρακτική για τη χρήση του ραδιοφώνου ως μέσο σύνδεσης με τους πολίτες, αλλά και η πολιτική να επιβληθεί λογοκρισία στο ραδιοφωνικό περιεχόμενο, καθώς με τον τρόπο αυτό διασφαλιζόταν η ορθή ενημέρωση των πολιτών, αλλά και η εναρμόνιση των πολιτών με τους στόχους του έθνους (Hunter, 2015: 25-30). Μέσα από τα λόγια αυτά, ο Γκέμπελς δεσμεύεται να κάνει τις αλλαγές εκείνες που θα οδηγήσουν στην ενίσχυση του γερμανικού εθνικού αισθήματος και θα αναδείξουν τη δύναμή της. Είναι ενδιαφέρον ότι ο Γκέμπελς καθιστά συνυπεύθυνους και τους ίδιους τους Γερμανούς πολίτες, προτρέποντας τους να εργαστούν και να συνεργαστούν με το καθεστώς. Με τον τρόπο αυτό, τους καθιστά συνοδοιπόρους για την πραγμάτωση και την επιτυχία του εγχειρήματος του νέου καθεστώτος (Dan, 2015: 18-20).

4.2 Ομιλία του Γκέμπελς για τα φυλετικά ζητήματα και τους Εβραίους

Στο απόσπασμα της ομιλίας που ακολουθεί και την οποία ο γερμανικός λαός άκουσε από το ραδιόφωνο, ο Γκέμπελς μιλάει για τους Εβραίους και τους παρουσιάζει ανοιχτά ως εχθρούς του γερμανικού λαού. Η ομιλία αυτή εκφωνήθηκε στο πρώτο συλλαλητήριο της Νυρεμβέργης το 1933, το οποίο πραγματοποιήθηκε μόλις ο Χίτλερ ανέλαβε την εξουσία. Το συγκεκριμένο συλλαλητήριο χαρακτηρίστηκε ως συλλαλητήριο νίκης και είχε σαν στόχο ο γερμανικός λαός να γιορτάσει τη νίκη των Εθνικοσοσιαλιστών και την ανάληψη της εξουσίας. Η συμμετοχή του κόσμου ήταν τεράστια και υπήρχε και κινηματογραφική κάλυψη, ενώ απώτερος σκοπός του συλλαλητηρίου ήταν να δείξει το καθεστώς τη δύναμη που είχε.

Δεν μπορεί κανείς να κατανοήσει αυτή την κατάσταση χωρίς να κατανοήσει τη σημασία του φυλετικού ή του Εβραϊκού Ζητήματος. Η εθνικοσοσιαλιστική κυβέρνηση επίσης δεν μπορεί να την αγνοήσει. Οι νόμοι μας υφίστανται σκληρή και συχνά αδικαιολόγητη κριτική στο εξωτερικό, πάνω απ' όλα από τον ίδιο τον Διεθνή Εβραϊσμό... Προσπαθώντας να αντιμετωπίσουμε το εβραϊκό ζήτημα και να προσεγγίσουμε το θέμα νομικά για πρώτη φορά στην ιστορία της Ευρώπης, ακολουθούμε μόνο το πνεύμα της εποχής. Η άμυνα ενάντια στον εβραϊκό κίνδυνο είναι μόνο ένα μέρος του σχεδίου μας. Όταν γίνεται το μόνο ζήτημα όταν συζητείται ο Εθνικοσοσιαλισμός, αυτό είναι λάθος του Εβραϊσμού, όχι δικό μας. Έχει προσπαθήσει να κινητοποιήσει τον κόσμο εναντίον μας με την κρυφή ελπίδα να κερδίσει πίσω την περιοχή που έχει χάσει... Ο Ρίχαρντ Βάγκνερ κάποτε αποκάλεσε τους Εβραίους «πλαστικό δαίμονα της αποσύνθεσης» και ο Τέοντορ Μόμσεν εννοούσε το ίδιο όταν τους έβλεπε ως «ζύμωση της αποσύνθεσης». Αντίθετα, ο Άρειος βλέπει τον εαυτό του ως ένα δημιουργικό πλάσμα. Μπορεί να υπάρχει μια κάποια τραγωδία εγγενής στη φύση των Εβραίων, αλλά είναι δικό μας λάθος που αυτή η φυλή λειτουργεί καταστροφικά μεταξύ των λαών και αποτελεί συνεχή κίνδυνο για την εγχώρια και διεθνή ασφάλειά τους; Οι θεμελιώδεις διαφορές μεταξύ των δύο φυλών ήταν υπεύθυνες για τις επαναλαμβανόμενες εκρήξεις κατά τα έτη Νοεμβρίου [1918-1933]. Όσο οι Εβραίοι παραμένουν ανώνυμοι, είναι ασφαλείς. Τη στιγμή που χάνουν την ανωνυμία τους, το φυλετικό πρόβλημα οξύνεται και απαιτεί μια κατάλληλη λύση. Σίγουρα δεν θεωρούμε τους Εβραίους αποκλειστικά υπεύθυνους για την

πνευματική και οικονομική καταστροφή της Γερμανίας. Όλοι γνωρίζουμε τις άλλες αιτίες που οδήγησαν στην παρακμή του λαού μας. Ωστόσο, έχουμε το θάρρος να αναγνωρίσουμε τον ρόλο τους στη διαδικασία και να τους κατονομάσουμε. Ήταν δύσκολο για ένα διάστημα να πείσουμε τον λαό για αυτό, καθώς η κοινή γνώμη βρισκόταν εξ' ολοκλήρου σε εβραϊκά χέρια. Σε μια σκηνή του Βερολίνου που διοικούσαν από τους Εβραίους, ένα ατσάλινο κράνος που έφερε τις λέξεις «Να φύγει η βρωμιά!» παρασύρθηκε στη σκόνη. Ο Εβραίος Γκούμπελ είπε ότι οι νεκροί του πολέμου είχαν «πέσει στο πεδίο της ατιμίας». Ο Εβραίος Λέσινγκ συνέκρινε τον Χίντενμπουργκ με τον μαζικό δολοφόνο Χάαρμαν. Ο Εβραίος Δολοφόνος είπε ότι ο ηρωισμός ήταν «το πιο ανόητο ιδανικό». Ο Εβραίος Άρνολντ Τσβάιχ μίλησε για τον γερμανικό λαό ως μια «ορδή που έπρεπε να αποκαλυφθεί», ως τη «ζωώδη δύναμη του αιώνιου Μπόχε» και ως ένα «έθνος αναγνωστών εφημερίδων, ένα κοπάδι ψηφοφόρων, επιχειρηματιών, δολοφόνων, διαδηλωτών, λάτρεις της οπερέτας και γραφειοκρατικά πτώματα»...

Πηγή: <https://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/goeb41.htm>

Στη συγκεκριμένη ομιλία καταδεικνύεται ο τρόπος με τον οποίο ο Γκέμπελς και το καθεστώς, χρησιμοποίησαν τους Εβραίους για να προκαλέσουν το εθνικό αίσθημα των Γερμανών. Καταφέρεται εναντίον της εβραϊκής κοινότητας ότι είναι εχθρική κατά του καθεστώτος ή ότι εμφορείται από αντιγερμανικά αισθήματα και κατηγορεί τον Διεθνή Εβραϊσμό ότι παρακινεί και άλλες χώρες προς αυτήν την κατεύθυνση. Ήδη, από την αρχή της ομιλίας θέτει τους Εβραίους σε μια θέση επιτιθέμενου και για τον λόγο αυτό είναι σημαντικό η Γερμανία να αντιδράσει. Όλη η ομιλία αποτελεί ρητορική μίσους για το εβραϊκό έθνος, το οποίο κατηγορείται ανοιχτά για τα δεινά της Γερμανίας, αλλά και για το σύνολο των κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων σε παγκόσμιο επίπεδο, ρητορική που αποτελούσε άξονα της ναζιστικής ιδεολογίας. Μέσα από τη δημιουργία ενός κοινού εχθρού το γερμανικό έθνος θα μπορούσε να ενωθεί, ενώ τονίζεται συνεχώς και η ευθύνη όλου του έθνους για την υπεράσπιση της Γερμανίας απέναντι στους εχθρούς της. Η απόδοση αυτή της ευθύνης του συνόλου ενισχύει το εθνικό αίσθημα και μεταθέτει τα προβλήματα σε έναν κατασκευασμένο εχθρό, ο οποίος παρουσιάζεται ως κατώτερος (Richter, 2017: 10-12). Για να ενισχύσει την άποψη αυτή και το μίσος της γερμανικής κοινωνίας απέναντι στους Εβραίους χρησιμοποιεί στην ομιλία του περιπτώσεις εβραϊκών επιθέσεων εχθρικών προς το γερμανικό έθνος. Η μειωτική απαξίωση του αντιπάλου και η

πρόκληση και τροφοδότηση του μίσους ενισχύεται και από τα λόγια του σχετικά με τις αντιλήψεις των Εβραίων για τους Γερμανούς. Για παράδειγμα στην ομιλία αναφέρει τον χαρακτηρισμό του γερμανικού έθνους από τον Εβραίο Άρνολντ Τσβάιχ ως «*ορδή που έπρεπε να αποκαλυφθεί*», ως τη «*ζωώδη δύναμη του αιώνιου Μπόχε*» και ως ένα «*έθνος αναγνωστών εφημερίδων, ένα κοπάδι ψηφοφόρων, επιχειρηματιών, δολοφόνων, διαδηλωτών, λάτρεις της οπερέτας και γραφειοκρατικά πτώματα*» και τονίζει τον Διεθνή Εβραϊσμό που επιτίθεται στις αγορές και κυριαρχεί στην οικονομία, γεγονός που αποτελεί τη βάση του συνόλου των παγκόσμιων προβλημάτων. Η ρητορική μίσους που χρησιμοποιεί ο Γκέμπελς στην ομιλία του έχει σαν απώτερο στόχο την επιρροή στο κοινό και την άσκηση προπαγάνδας σχετικά με τους λόγους που το γερμανικό έθνος χρειάζεται να συσπειρωθεί ενάντια στους Εβραίους. Η πρόκληση φόβου επίσης, για τα δεινά που επρόκειτο να αντιμετωπίσουν οι Γερμανοί σε περίπτωση που το εβραϊκό έθνος δεν εξαλειφθεί, ενισχύουν το μίσος του λαού, ενώ μελλοντικά δύναται να λειτουργήσει και ως ένας τρόπος δικαιολόγησης των βίαιων πρακτικών ενάντια στους Εβραίους. Συμπερασματικά, ο λόγος του Γκέμπελς στην παραπάνω ομιλία δείχνει την προσπάθεια του καθεστώτος να κατασκευάσει έναν εχθρό, μέσω του οποίου μελλοντικά το καθεστώς θα είναι σε θέση να νομιμοποιήσει τις πρακτικές του. Η ρητορική μίσους, από την άλλη μεριά, που χρησιμοποιείται για τους Εβραίους στοχεύει στην απανθρωποποίηση των Εβραίων και στην κανονικοποίηση της βίας (Teninbaum, 2009: 541).

4.3 Ομιλία του Γκέμπελς για τους Μπολσεβίκους μετά τη μάχη του Στάλινγκραντ

Το απόσπασμα της ομιλίας που ακολουθεί εκφωνήθηκε από τον Γκέμπελς στις 18 Φεβρουαρίου 1943 στο Βερολίνο και μεταδόθηκε και μέσω του ραδιοφώνου, έπειτα από την ολοκλήρωση της μάχης του Στάλινγκραντ. Στη συγκεκριμένη μάχη, ο γερμανικός στρατός δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει τον ρωσικό στρατό και να εισβάλει στη Ρωσία, καθώς ο βαρύς χειμώνας και οι δύσκολες συνθήκες που επικρατούσαν δυσκόλευαν την πορεία του. Η μάχη του Στάλινγκραντ αποτέλεσε μία από τις φονικότερες μάχες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, καθώς και οι δύο πλευρές είχαν τεράστιες απώλειες, ενώ η Γερμανία ταπεινώθηκε. Έπειτα από αυτή τη μάχη ο Γκέμπελς απευθύνεται στον γερμανικό λαό ώστε να μιλήσει για το αποτέλεσμα της μάχης και να αναπτερώσει το ηθικό τους.

..Μόνο ο γερμανικός στρατός, ο γερμανικός λαός και οι σύμμαχοί του έχουν τη δύναμη να σώσουν την Ευρώπη από αυτήν την απειλή. Τρίτο: Ο κίνδυνος μας αντιμετωπίζει. Πρέπει να δράσουμε γρήγορα και αποφασιστικά, αλλιώς θα είναι πολύ αργά...Ο μολσεβικισμός διακήρυττε πάντα ανοιχτά τον στόχο του: να φέρει την επανάσταση όχι μόνο στην Ευρώπη, αλλά σε ολόκληρο τον κόσμο και να τον βυθίσει στο μολσεβικό χάος. Αυτός ο στόχος ήταν εμφανής από την αρχή της Μολσεβικής Σοβιετικής Ένωσης και ήταν ο ιδεολογικός και πρακτικός στόχος των πολιτικών του Κρεμλίνου...Δεν μπορούμε να ξεγελαστούμε. Δεν είμαστε σαν εκείνες τις δειλές ψυχές που περιμένουν σαν υπνωτισμένο κουνέλι μέχρι να τις καταβροχθίσει το φίδι. Προτιμούμε να αναγνωρίζουμε τον κίνδυνο εγκαίρως και να αναλαμβάνουμε αποτελεσματική δράση. Βλέπουμε όχι μόνο την ιδεολογία του Μολσεβικισμού, αλλά και την πρακτική του, γιατί είχαμε μεγάλη επιτυχία με αυτό στους εσωτερικούς μας αγώνες. Το Κρεμλίνο δεν μπορεί να μας εξαπατήσει...Ο στόχος του Μολσεβικισμού είναι η εβραϊκή παγκόσμια επανάσταση. Θέλουν να φέρουν χάος στο Ράιχ και την Ευρώπη, χρησιμοποιώντας την απελπισία και την απελπισία που προκύπτει για να εγκαθιδρύσουν τη διεθνή, μολσεβικά συγκαλυμμένη καπιταλιστική τυραννία τους... Ο γερμανικός λαός, σε κάθε περίπτωση, δεν είναι πρόθυμος να υποκύψει σε αυτόν τον κίνδυνο. Πίσω από τις επερχόμενες σοβιετικές μεραρχίες βλέπουμε τους εβραϊκούς κομάντος εκκαθάρισης, και πίσω από αυτούς τον τρόπο, το φάσμα της μαζικής λιμοκτονίας και της πλήρους αναρχίας. Ο Διεθνής Εβραϊσμός είναι η διαβολική ζύμωση της αποσύνθεσης που βρίσκει κυνική ικανοποίηση βυθίζοντας τον κόσμο στο βαθύτερο χάος και καταστρέφοντας αρχαίους πολιτισμούς στους οποίους δεν έπαιξε κανένα ρόλο στην οικοδόμηση. Γνωρίζουμε επίσης την ιστορική μας ευθύνη. Δύο χιλιάδες χρόνια δυτικού πολιτισμού βρίσκονται σε κίνδυνο. Δεν μπορεί κανείς να υπερεκτιμήσει τον κίνδυνο...

Πηγή: <https://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/goeb36.htm>

Ο Γκέμπελς επιδιώκει να ενισχύσει το εθνικό φρόνημα των Γερμανών, το οποίο είχε πληγεί σημαντικά έπειτα από τις μεγάλες απώλειες στη Μάχη του Στάλινγκραντ. Για να μπορέσει να το επιτύχει αυτό, στην έναρξη της ομιλίας διασαφηνίζει τις βασικές θέσεις του κόμματος και τους εχθρούς που καλείται να αντιμετωπίσει, η υπενθύμιση των βασικών θέσεων του κόμματος τον σημαντικό ρόλο που έχει αναλάβει το καθεστώς να προστατέψει το γερμανικό έθνος. Έτσι, παρόλο που αναγνωρίζει την ήττα του γερμανικού

στρατού, την αναπλαισιώνει μέσα από τη σημασία της συνέχισης του πολέμου, διότι η Γερμανία αποτελεί τη μόνη χώρα που μπορεί να σώσει την Ευρώπη. Η αντίθεση αυτή, αναδεικνύει τον προπαγανδιστικό τρόπο παροχής του μηνύματος της ήττας στο γερμανικό έθνος, η οποία παρουσιάζεται ως μια ήττα απαραίτητη στο πλαίσιο της μελλοντικής ανάπτυξης του έθνους, αλλά και στο πλαίσιο της γενικότερης προστασίας της Ευρώπης από τους Μπολσεβίκους. Για να ενισχύσει τον κίνδυνο που διατρέχει η Ευρώπη από τους Μπολσεβίκους και το μίσος του γερμανικού έθνους προς αυτούς, αλλά και για να ενισχύσει την απόφαση για τη συνέχιση του πολέμου έπειτα από τη φονική μάχη, ο Γκέμπελς εξισώνει τους Μπολσεβίκους με τους Εβραίους. Η εξίσωση αυτή θέτει τους Μπολσεβίκους στο ίδιο πλαίσιο επικινδυνότητας, καθώς υποστηρίζει ότι οι Μπολσεβίκοι επιθυμούν να επιτύχουν την εξάπλωση και την κυριαρχία των Εβραίων. Με τον τρόπο αυτό, ο Γκέμπελς κατασκευάζει έναν νέο εχθρό απέναντι στο γερμανικό έθνος, αλλά και στην Ευρώπη. Η κατασκευή αυτή του εχθρού όχι μόνο δημιουργεί μίσος προς τη Ρωσία, αλλά αποτελεί και προσπάθεια να αισθανθεί ο ίδιος ο γερμανικός λαός την ανάγκη για τη συνέχιση του πολέμου (Hobbs & Mcgee, 2008: 56-57). Μάλιστα, αυτό επιτυγχάνεται και με τη φράση «Ο γερμανικός λαός, σε κάθε περίπτωση, δεν είναι πρόθυμος να υποκύψει σε αυτόν τον κίνδυνο», δηλώνοντας ότι το γερμανικό έθνος δεν αποδέχεται την ήττα του, διότι η ήττα αυτή συνδέεται με καταστροφή και αφανισμό ολόκληρου του έθνους. Τα λόγια αυτά του Γκέμπελς, επιχειρούν να ενισχύσουν το εθνικό φρόνημα και το αίσθημα ευθύνης, τα οποία είχαν πληγεί από τις σημαντικές απώλειες. Τέλος, επιχειρώντας να αυξήσει το αίσθημα του φόβου για τον αφανισμό της Γερμανίας και να επιτύχει την υποστήριξη της γερμανικής κοινωνίας, ο Γκέμπελς επιτυγχάνει να στρέψει την προσοχή τους στον «μεγάλο» και «σημαντικότερο» εχθρό, τους Εβραίους. Ειδικότερα, ο Γκέμπελς υποστηρίζει ότι η Ρωσία προωθεί την εβραϊκή επανάσταση και αυτό είναι κάτι που η Γερμανία πρέπει να αποτρέψει (Teninbaum, 2009: 541).

4.4 Ομιλία του Γκέμπελς για την ανωτερότητα του γερμανικού έθνους

Το παρακάτω απόσπασμα της ομιλίας εκφωνήθηκε στην 7^η Γερμανική Έκθεση Τέχνης, η οποία πραγματοποιήθηκε στις 26 Ιουνίου 1943 και μεταδόθηκε μέσω του ραδιοφώνου. Η έκθεση ήταν ετήσια και πραγματοποιούνταν και κατά τη διάρκεια του πολέμου. Στη συγκεκριμένη ομιλία ο Γκέμπελς υποστηρίζει ότι ο Εθνικοσοσιαλισμός ήταν σε θέση να αναδείξει την ανωτερότητα της Γερμανίας μέσω της τέχνης και ότι ήταν σε θέση να προωθήσει την τέχνη ακόμα και σε μια δύσκολη ιστορικά περίοδο.

Αν κάποιος φανταζόταν τον δυτικό πολιτισμό χωρίς τις συνεισφορές του από τη Γερμανία και την Ιταλία, πολλά θα έλειπαν. Όσο προφανές κι αν είναι αυτό, πρέπει να το επαναλαμβάνει κανείς κατά καιρούς για να δώσει μια σύντομη αλλά πειστική απάντηση στην αλαζονική ομιλία του εχθρού... Οι καλλιτεχνικοί θησαυροί που κατέχουν κλάπηκαν ως επί το πλείστον από τους στρατούς τους στην Ευρώπη ή στον υπόλοιπο κόσμο... Ποιους μουσικούς έχουν οι Άγγλοι να συγκρίνουν με τον Μπετόβεν ή τον Ρίχαρντ Βάγκνερ και ποιους καλλιτέχνες μπορούν να παρουσιάσουν οι Αμερικανοί για να ταιριάξουν με τον Μιχαήλ Άγγελο ή τον Λεονάρντο ντα Βίντσι; Μιλούν για ανθρώπινο πολιτισμό. Τον έχουμε και παραμένουμε σήμερα οι φύλακες, οι φύλακες και οι προστάτες του. Πρέπει να το θυμόμαστε αυτό για να κατανοήσουμε και να εκτιμήσουμε σωστά τον γιγάντιο αγώνα στον οποίο εμπλέκονται οι δυνάμεις του Άξονα. Αγωνιζόμαστε για τις βασικές αξίες που έχει δημιουργήσει η Ευρώπη στα χιλιάδες χρόνια ιστορίας της. Ακόμα περισσότερο, αγωνιζόμαστε για την ίδια την πηγή αυτών των αξιών, τόσο στο παρελθόν όσο και για το μέλλον. Οι ίδιες οι ρίζες της Ευρώπης απειλούνται. Τα έθνη που συνέβαλαν τα περισσότερα στη Δύση αγωνίζονται για την υλική και πνευματική τους ύπαρξη. Αν παραδοθούν, η ήπειρός μας θα χάσει τα πάντα. Οι ίδιες οι ρίζες της ανάπτυξής της, που έχουν αποδώσει τόσους καρπούς για δύο χιλιετίες, θα αποκοπούν.

Πηγή: <https://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/goeb43.htm>

Ο Γκέμπελς ξεκινάει τον λόγο του με αναφορά στην ιστορική πορεία του γερμανικού έθνους και στη συνεισφορά του στις τέχνες και στον πολιτισμό. Η αναφορά αυτή γίνεται συνδυαστικά με μια αναφορά στην Ιταλία, αναδεικνύοντας την κοινή πορεία των δύο κρατών και σε πολιτικό επίπεδο. Τόσο στη ναζιστική Γερμανία, όσο και στην φασιστική

Ιταλία, τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο συνέπλεαν ιδεολογικά και πολιτικά. Στη συνέχεια της ομιλίας του παραλληλίζει την πολιτισμική και καλλιτεχνική παράδοση που διαθέτουν οι δυο χώρες και ιδίως η Γερμανία, κάνοντας αναφορά σε αναγνωρισμένους διεθνώς γερμανούς και ιταλούς καλλιτέχνες. Τονίζει, επίσης, ότι η Αμερική δεν διαθέτει καλλιτεχνικό και πολιτισμικό παρελθόν όπως η Ευρώπη, και εξαίρει τον ευρωπαϊκό πολιτισμό στον οποίο η Γερμανία έχει συμβάλλει σημαντικά με το δικό της πολιτισμικό απόθεμα (Jowett & O'Donnell, 2012: 30-31). Χρησιμοποιώντας το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο στις ομιλίες του ουσιαστικά επιδιώκει να καταστήσει συμμετοχο και συνυπεύθυνο τον γερμανικό λαό για το μέλλον του όπως αυτό ορίζεται στα χέρια του καθεστώτος. Είναι μια τακτική που έχει ακολουθήσει και σε ομιλίες που προαναφέραμε. Ο λόγος του στο σύνολό του διαθέτει έντονα συναισθηματικές λέξεις και αναφέρεται σε υψηλά ιδανικά και υψηλές αξίες, οι οποίες θα χαθούν εάν η Γερμανία χάσει τη δύναμή της. Έτσι, εν μέσω πολέμου διαφαίνεται ότι ο Γκέμπελς χρησιμοποιεί την τέχνη και τον πολιτισμό ως εργαλείο προπαγάνδας και το παρελθόν ως στοιχείο ανάδειξης της ανωτερότητας και επικύρωσης της πολιτικής που εφαρμόζει το καθεστώς (Hobbs & McGee, 2008: 60-62).

4.5 Ομιλία του Γκέμπελς προς το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου

Το απόσπασμα που παρουσιάζεται παρακάτω αποτελεί μέρος της ομιλίας που εκφώνησε ο Γκέμπελς στις αρχές Μαρτίου του 1945. Η ομιλία εκφωνήθηκε στην περιοχή Γκέρλιτς και μεταδόθηκε στον γερμανικό λαό μέσω του ραδιοφώνου, έπειτα από την ανακατάληψη της πόλης Λάουμπαν από τον γερμανικό στρατό, την οποία είχαν καταλάβει οι Σύμμαχοι.

Ποτέ δεν θα έρθει η ώρα που θα συνθηκολογήσουμε και ποτέ στην ιστορία δεν υπάρχει παράδειγμα λαού που χάθηκε αν δεν παραδόθηκε ο ίδιος για χαμένος... Μείνετε εκεί που οφείλετε, σκάψτε στην πατρίδα μας με έναν πραγματικά ανδρικό τρόπο! Μην αποδυναμώνετε ούτε αφήνετε την καρδιά σας να φοβάται. Ο εχθρός μπορεί να ηττηθεί και τον έχουμε νικήσει αρκετά συχνά. Πρέπει να ξεπεράσουμε την ανωτερότητα του εχθρού σε υλικό με την ανωτερότητα της καρδιάς μας και την σταθερότητά μας...Πρέπει να τον

πολεμήσουμε στα χωράφια, στα δάση, στις πόλεις, σε κάθε δρόμο και σε κάθε σπίτι, μέχρι οι ωκεανοί αίματος που έχει χύσει σε αυτή τη μάχη να τον κάνουν ανίκανο να συνεχίσει. Τότε θα έρθει η ώρα του θριάμβου μας. Η ιστορία θα μας χαρίσει τη νίκη που όλοι έχουμε κερδίσει... Όταν οι στρατιώτες μας επιτίθενται εδώ ή εκεί στο Ανατολικό Μέτωπο, δεν θα ζητούν ούτε θα δίνουν χάρη. Οι μονάδες που έχουν ξεκινήσει μικρές επιθέσεις θα ενταχθούν τις επόμενες εβδομάδες και μήνες σε μια μεγάλη επίθεση. Θα εισέλθουμε σε αυτήν την επίθεση σαν να πηγαίναμε σε μια θρησκευτική λειτουργία. Και όταν πάρετε τα όπλα σας και ανεβείτε στα танκς σας, θα έχετε μπροστά στα μάτια σας τα δολοφονημένα παιδιά σας και τις βιασμένες γυναίκες σας και μια κραυγή εκδίκησης θα υψωθεί μπροστά στην οποία οι εχθροί μας θα ωχριάσουν. Όπως ο Φύρερ ξεπέρασε τις κρίσεις του παρελθόντος, έτσι θα ξεπεράσει και αυτήν την κρίση. Είναι απόλυτα πεπεισμένος γι' αυτό. Προχθές μου είπε ότι ήταν σίγουρος ότι θα μπορούσαμε να ξεπεράσουμε αυτήν την κρίση και να ξεκινήσουμε νέες επιθέσεις, θα απωθήσουμε και θα νικήσουμε τον εχθρό και ότι θα έρθει η μέρα για να υψώσουμε τις σημαίες μας με νίκη. Πιστεύει ότι όσο ακράδαντα έχει πιστέψει οτιδήποτε στη ζωή του...

Πηγή: <https://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/goeb90.htm>

Σε όλο το απόσπασμα γίνεται επίκληση στο συναίσθημα, με απώτερο στόχο να ενισχυθεί το φρόνημα των Γερμανών, παρόλο που η Γερμανία πλέον χάνει συνεχώς και πλησιάζει το τέλος του πολέμου. Ο Γκέμπελς επιλέγει να αναφερθεί στις προηγούμενες νίκες της Γερμανίας, για να ενισχύσει τις ελπίδες του κοινού ότι το μέλλον που φαντάζονταν στην έναρξη του πολέμου μπορεί να έρθει, ενώ χρησιμοποιεί σε μεγάλο βαθμό την προστακτική για να παρακινήσει τον λαό να μη φοβάται και να συνεχίσει να πιστεύει στο καθεστώς και στη δύναμη της Γερμανίας. Η αναφορά του στον Φύρερ έχει σκοπό να καθησυχάσει τον λαό και να τον εμψυχώσει ότι ο ηγέτης είναι μαζί του. Επίσης, για να ενισχύσει ακόμη περισσότερο την πίστη των πολιτών στον πόλεμο αναφέρει την εδαφική επέκταση της Γερμανίας, η οποία πραγματοποιήθηκε μέσω αυτού, ενώ οι ανθρώπινες απώλειες χρειάζεται να αποτελέσουν κίνητρο για να ζητήσει ο λαός εκδίκηση. Για τον λόγο αυτό, παρακινεί το κοινό να δυναμώσει και να συνεχίσει την προσπάθεια, για να πάρει εκδίκηση για όσα δεινά έχει υποστεί η Γερμανία, αλλά και για τους ανθρώπους που έχει χάσει όλα αυτά τα χρόνια (Hunter, 2015: 25-30).

Τέλος, επιλέγει να υποβαθμίσει τον κίνδυνο στον οποίο βρίσκεται η Γερμανία, καθώς πλέον ο πόλεμος φτάνει στο τέλος του και η Γερμανία χάνει συνεχώς. Για τον λόγο αυτό χαρακτηρίζει τις ήττες ως μια κρίση που μπορεί να ξεπεραστεί. Για να ενισχύσει την πίστη του γερμανικού λαού στο καθεστώς και στη ναζιστική πολιτική, κάνει έναν παραλληλισμό στις κρίσεις που περνάει το έθνος και ο ίδιος ο ηγέτης του, ο Χίτλερ, τις οποίες όμως κατορθώνει να αντιμετωπίσει και να συνεχίσει για το καλό του έθνους. Το ίδιο οφείλουν να πράξουν και εκείνοι, καθώς το γερμανικό έθνος πρέπει να νικήσει και να λάβει την αναγνώριση που του αναλογεί (Hobbs & Mcgee, 2008: 63-64; /Hunter, 2015:25-30).

Κεφάλαιο 5^ο: Το ραδιόφωνο στην Ελλάδα κατά την περίοδο της Κατοχής από τους Γερμανούς

5.1 Οι απαρχές και η πορεία του ραδιοφώνου στην Ελλάδα

Τα πρώτα ραδιοφωνικά πειράματα στην Ελλάδα ξεκίνησαν το 1923. Εκείνη την χρονιά ο καθηγητής Φυσικής, Κώστας Πετρόπουλος, παρουσίασε το νέο αυτό μέσο στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας. Στην αρχή οι ραδιοφωνικές εκπομπές ήταν πειραματικές και δεν είχε ακόμα δημιουργηθεί το νομικό πλαίσιο της λειτουργίας τους. Για τον λόγο αυτό, υπήρχαν σημαντικοί περιορισμοί και δυσκολίες στη λειτουργία του, οι οποίοι συνδυαστικά με τον ανταγωνισμό μεταξύ των ξένων εταιρειών για την απόκτηση του δικαιώματος ίδρυσης και λειτουργίας ραδιοφωνίας στην Ελλάδα, τους πενιχρούς οικονομικούς πόρους του ελληνικού κράτους και της έλλειψης ολοκληρωμένου ραδιοφωνικού σχεδίου εμπόδισαν τη ανάπτυξη του. Ο πρώτος ραδιοφωνικός σταθμός ιδρύεται λίγα χρόνια αργότερα, από τον Χρήστο Τσιγγιρίδη, ηλεκτρολόγο μηχανικό που επέστρεψε από τη Γερμανία στη Θεσσαλονίκη και έστησε τον πρώτο ραδιοφωνικό σταθμό στη Διεθνή Έκθεση της Θεσσαλονίκης (Μπαντιμαρούδης 2006: 63-64). Ο Τσιγγιρίδης κατόρθωσε το 1926 να λάβει άδεια για να λειτουργήσει αυτόν το ραδιοφωνικό σταθμό, ο οποίος κατά τη διάρκεια των δεκαπέντε ημερών της Έκθεσης, μετέδιδε μουσική, ειδήσεις, ομιλίες, συνεντεύξεις αλλά και σχολιασμούς από τον ίδιο. Ουσιαστικά αποτέλεσε τον πρώτο οργανωμένο ραδιοφωνικό σταθμό στην Ελλάδα και στα

Βαλκάνια και μπόρεσε να κερδίσει το ενδιαφέρον του κοινού της εποχής του (Πλέχοβα, 2002: 13-14).

Αρκετά χρόνια αργότερα, και πιο συγκεκριμένα κατά τα πρώτα χρόνια της δικτατορίας του Μεταξά αναπτύχθηκε το πρώτο ραδιοφωνικό δίκτυο, το οποίο ολοκληρώθηκε το 1938. Την κατασκευή του δικτύου ανέλαβε η γερμανική εταιρεία Telefunken και η πρώτη εκπομπή μεταδόθηκε στις 25 Μαρτίου 1938. Ήδη από την αρχή της εμφάνισής του το ραδιόφωνο χρησιμοποιήθηκε ως μέσο προπαγάνδας, ώστε να ενισχυθεί το ελληνικό φρόνημα για εμψύχωση, ενώ κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και για προπαγάνδα από τις δυνάμεις Κατοχής (Χαιρετάκης, 2014: 215-216).

Ο σταθμός αυτός επίσης, αποτέλεσε τον πρώτο δημόσιο ραδιοφωνικό σταθμό, ενώ στη δημιουργία του και στον συντονισμό του συμμετείχε και ο Τσιγγιρίδης, λόγω της εμπειρίας που διέθετε. Το πρόγραμμα του συγκεκριμένου σταθμού στηριζόταν κυρίως στη μετάδοση ενημερωτικών, ψυχαγωγικών, μουσικών και πολιτικών προγραμμάτων, ενώ η επιλογή των προγραμμάτων πραγματοποιούνταν με πατριωτικά και πολιτικά κριτήρια, ώστε να επιτευχθεί η ενίσχυση του εθνικού φρονήματος (Βασιλάκη 2006, 26-27).

5.2 Γερμανική κατοχή και ραδιόφωνο

Ο ιταλικός σταθμός Μπάρι, αποτέλεσε αρχικά έναν από τους βασικούς σταθμούς που μετέδιδε τα νέα από το ελληνοϊταλικό μέτωπο, ωστόσο πολλές από αυτές τις πληροφορίες αποδείχθηκαν ψευδείς και δεν μετέδιδαν με αξιοπιστία τα πολεμικά γεγονότα και την πορεία του ελληνικού στρατού στο μέτωπο. Την ίδια περίοδο οι ραδιοφωνικοί σταθμοί που λειτουργούσαν στην Ελλάδα, ο σταθμός των Αθηνών, της ΕΟΝ και ο σταθμός του Τσιγγιρίδη, επιχειρούσαν να εμψυχώσουν το ελληνικό κοινό και να ενισχύσουν το εθνικό αίσθημα (Βασιλάκη, 2006: 28). Ωστόσο, με την κατάληψη της Ελλάδας από τους Γερμανούς το ραδιόφωνο οδηγείται στον πλήρη έλεγχο από τις κατοχικές δυνάμεις. Σημαντικό ρόλο για την άσκηση ελέγχου στο ραδιόφωνο από τους Γερμανούς, διαδραμάτισε η συμφωνία που σύναψε το ελληνικό κράτος με τη γερμανική εταιρεία Τελεφούνκεν, στην οποία συμμετείχε ως διαμεσολαβητής ο Ιωάννης Βουλπιώτης. Ο Βουλπιώτης ήταν πληρεξούσιο της Σήμενς στην Ελλάδα και της θυγατρικής Τελεφούνκεν. Σαν επιχειρηματίας διέθετε σημαντικές διασυνδέσεις στην Ελλάδα, ενώ διατηρούσε φιλικές σχέσεις με τους Γερμανούς, γεγονός που κατά τη διάρκεια της

Κατοχής δημιούργησε υποψίες συνεργασίας με τον κατακτητή. Ο Βουλπιώτης είχε αναπτύξει δράση στον τομέα της ραδιοτηλεφωνίας πριν τον πόλεμο. Κατά τη δεκαετία του 1930, δρώντας ως εκπρόσωπος της Σήμενς στην Ελλάδα διαχειρίστηκε τον εξοπλισμό και προμήθειες υλικού των τηλεφωνικών και ραδιοφωνικών σταθμών που ιδρύθηκαν. Ωστόσο, η καχυποψία του Μεταξά προς το πρόσωπό του για τις στενές σχέσεις του με τη Γερμανία οδήγησαν στην ανάπτυξη της κρατικής ραδιοφωνίας, χωρίς εμπλοκή αρχικά της δικής του εταιρείας (Βασιλάκη, 2006: 25-27).

Στη συνέχεια, με την έναρξη του ελληνο-ιταλικού πολέμου, ο Βουλπιώτης ταξιδεύει στο Βερολίνο ως επίσημος απεσταλμένος της ελληνικής κυβέρνησης σε μια προσπάθεια να αποφευχθεί η επίθεση των Ιταλών στην Ελλάδα, χωρίς επιτυχία. Κατά τη διάρκεια του ελληνοϊταλικού πολέμου ο Βουλπιώτης παρέμεινε στην Ελλάδα, διατηρώντας ένα χαμηλό προφίλ, το οποίο, όμως άλλαξε σημαντικά με την γερμανική εισβολή. Ειδικότερα, η γερμανική εισβολή στην Ελλάδα έδωσε τη δυνατότητα στον Βουλπιώτη να διεκδικήσει τα δικαιώματά του που θεωρούσε ότι παραβιάστηκαν, όταν δεν συμμετείχε στη δημιουργία του ραδιοφωνικού δικτύου (Στούκας, 2023/ <https://www.newsbeast.gr/portrait/arthro/2636984/o-ellinas-pou-esfixe-therma-to-cheri-tou-chitler-ke-empnefstike-ta-tagmata-asfalias/>). Η διεκδίκηση αυτή περιλάμβανε την ενίσχυση του ρόλου της γερμανικής εταιρείας στην ελληνική ραδιοφωνία, ενώ η ισχυρή θέση που κατείχε ο ίδιος ο Βουλπιώτης στην περίοδο της γερμανικής κατοχής, του έδωσε την ελευθερία να θέσει νέους όρους για τη λειτουργία του ελληνικού ραδιοφώνου. Οι όροι αυτοί αφορούσαν την παραχώρηση της ελληνικής ραδιοφωνίας στην Τελεφούνκεν και την αναστολή της λειτουργίας των ραδιοφωνικών σταθμών στη Θεσσαλονίκη. Επίσης, η κρατική υπηρεσία ραδιοφωνίας μετατράπηκε σε ανώνυμη εταιρεία (ΑΕΡΕ), ενώ δόθηκε στον Βουλπιώτη και το προνόμιο της εκμετάλλευσης της τηλεγραφίας. Οι όροι αυτοί σταδιακά επικυρώθηκαν μεταξύ του υπουργού Οικονομικών και της κατοχικής κυβέρνησης με τον Βουλπιώτη, αναγνωρίζοντάς τον ως τον πληρεξούσιο εκπρόσωπο της Τελεφούνκεν στην Ελλάδα (Στούκας, 2023). Ο Βουλπιώτης ανέλαβε τη γενική διεύθυνση της ελληνικής ραδιοφωνίας από το 1941 έως και το 1944, ενώ στο διοικητικό συμβούλιο της εταιρείας συμμετείχαν στενοί του συνεργάτες, Έλληνες και Γερμανοί. Η προσωπικότητα και ο ρόλος του Βουλπιώτη στα ραδιοφωνικά πράγματα ήταν αμφιλεγόμενος και κατηγορήθηκε για δοσιλογισμό, τα οποία καταδεικνύουν ότι εκμεταλλεύτηκε τις σχέσεις του με τους Γερμανούς για να επιβάλει τα δικά του συμφέροντα (Παλάσκα, 2014: 153-157).

Σημαντικό ρόλο τόσο στην ενημέρωση του ελληνικού λαού, όσο και στην προπαγάνδα των Γερμανών κατά τη διάρκεια της Κατοχής διαδραμάτισε το ραδιόφωνο στη Θεσσαλονίκη, το οποίο είχε συσταθεί από τον Τσιγγιρίδη. Αρχικά από το 1938, το συγκεκριμένο ραδιόφωνο λειτουργούσε σαν μέσο ενημέρωσης και εμψύχωσης του ελληνικού φρονήματος, αλλά στη συνέχεια η είσοδος των γερμανικών στρατευμάτων στην Ελλάδα και η έναρξη της Κατοχής το 1941 προκάλεσε σημαντικές αλλαγές στον τρόπο λειτουργίας του ελληνικού ραδιοφώνου. Πριν την έναρξη του πολέμου μέσω του σταθμού της Θεσσαλονίκης οι πολίτες ενημερώνονταν για τις κινήσεις των φασιστών, ενώ ο ίδιος ο Τσιγγιρίδης μαχόμενος τη φασιστική επίθεση, έκανε παρεμβολή παρασίτων στον σταθμό, για να δυσκολέψει ηχητικό σήμα των προπαγανδιστικών μηνυμάτων. Όταν όμως, οι Γερμανοί κατέλαβαν την Ελλάδα το 1941, ο σταθμός του Τσιγγιρίδη κατελήφθη κι εκείνος, ενώ ο ίδιος φυλακίστηκε λόγω της άρνησής του να συνεργαστεί με τους Γερμανούς και να μετατρέψει το ραδιόφωνο σε μέσο προπαγάνδας. Καθώς όμως οι γερμανοί δεν μπόρεσαν να λειτουργήσουν μόνοι τους τον σταθμό, αποφυλάκισαν τον Τσιγγιρίδη και τον ανάγκασαν να συνεργαστεί μαζί τους, ώστε να επιτευχθεί ο απόλυτος έλεγχος του ελληνικού ραδιοφώνου και να διασφαλίσουν ότι ο ελληνικός λαός δεν θα άκουγε εκπομπές των Συμμάχων (Βασιλάκη, 2006: 26-27).

Το ραδιόφωνο αποτέλεσε και το μέσο εκείνο που ενημέρωσε τον ελληνικό λαό για την είσοδο του κατακτητή στην Ελλάδα πριν ακόμα φτάσει, αλλά και τον βαθμό προπαγάνδας που θα ασκούσε ως μέρος της πολιτικής του. Πιο συγκεκριμένα, πριν την είσοδο των Γερμανών στην Ελλάδα ακούστηκε από τα ραδιόφωνα ο εξής λόγος: *«Προσοχή, ο ΡΣΑ ύστερα από λίγο δεν θα είναι ελληνικός. Θα είναι γερμανικός και θα μεταδίδει ψέματα. Έλληνες, μην τον ακούτε»*. Τα λόγια αυτά φανερώνουν τον έλεγχο που θα ασκούσε ο κατακτητής σε κάθε μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης, ενώ οποιαδήποτε μορφή πληροφόρησης θα αποτελούσε μέρος της προπαγανδιστικής πολιτικής του (<https://www.mixanitouxronou.gr/apo-ti-quot-theia-lena-quot-sti-quot-lilipoypoli-quot-to-moysiko-sima-toy-tsopanakoy-kai-i-marmaro-ton-exoterikon-metadoseon/>). Η γερμανική κατοχή στην Ελλάδα και ο πλήρης έλεγχος του ραδιοφώνου, διαμόρφωσε νέες συνθήκες λειτουργίας του μέσου, καθώς οι εκπομπές είχαν σαν στόχο να κάμψουν το ηθικό του ελληνικού λαού, και να δημιουργήσουν κλίμα φόβου. Τα μηνύματα που μεταδίδονταν στο κοινό ήταν όλα υπέρ του Άξονα και των πολεμικών του επιτυχιών στο πεδίο των μαχών. Το ραδιόφωνο εξέπεμπε μόνο νέα που επιλέγονταν από τους κατακτητές. Για τον λόγο αυτό, οι ειδήσεις που πληροφορούνταν οι κατακτημένοι

Έλληνες ήταν διαστρεβλωμένες και ανακατασκευασμένες προς όφελος του κατακτητή (Μπαντιμαρούδης, 2006: 63-64; <https://newideas.gr/to-sfragisma-ton-radiofonon-stin-kato/>).

5.3 Το ραδιόφωνο ως μέσο Αντίστασης

Το ραδιόφωνο την περίοδο της γερμανικής κατοχής στην Ελλάδα δεν λειτούργησε μόνο ως μέσο προπαγάνδας στα χέρια του κατακτητή, αλλά και ως μέσο εμφύχωσης και υποκίνησης για αντίσταση κατά του κατακτητή. Αν και η ακρόαση ξένων ραδιοφωνικών σταθμών ήταν αυτηρά απαγορευμένη από τους κατακτητές, ωστόσο βρίσκονταν τρόποι για να συντονιστούν σε συμμαχικές συχνότητες. Ένας τέτοιος σταθμός ήταν η Ελληνική Υπηρεσία του BBC. Οι εκπομπές αυτές επέτρεπαν περισσότερο πολύπλευρη ενημέρωση για την πορεία του πολέμου και των πολεμικών επιχειρήσεων των Συμμάχων. Το άκουσμα για τις νίκες των Συμμάχων στο πεδίο των μαχών, οι οποίες αποσιωπούνταν από το ίδιο το καθεστώς, ενίσχυαν το ηθικό των Ελλήνων για αντίσταση κατά του κατακτητή. Το ραδιόφωνο λοιπόν μπορούσε να γίνει και μέσο για προπαγάνδα αλλά και μέσο αντίστασης σε αυτήν (Χαιρετάκης, 2014: 137-140). Η Αντίσταση θα χρησιμοποιήσει το ραδιόφωνο. Το 1943 άρχισε να λειτουργεί ο Ελεύθερος Ραδιοφωνικός Σταθμός της Ελεύθερης Ελλάδας. Ο σταθμός αυτός εξέπεμπε από τις περιοχές που είχε επικρατήσει το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και αποτελούσε τον βασικό σταθμό ενημέρωσης του ελληνικού λαού για τη δράση της Αντίστασης. Ωστόσο, οι δυσκολίες που αντιμετώπιζαν ήταν πολλές, καθώς δεν διέθεταν τον κατάλληλο υλικοτεχνολογικό εξοπλισμό και οι εκπομπές των ραδιοφωνικών σταθμών είχαν μικρή εμβέλεια. Παρόλες τις δυσκολίες όμως, κατόρθωσαν σε ένα βαθμό να επιτελέσουν το σκοπό τους ενημερώνοντας για την εξέλιξη του πολέμου, τις νίκες των συμμάχων κατά του Άξονα, αλλά και τις επιτυχίες της ελληνικής Αντίστασης (Βασιλάκη, 2006: 29).

Συμπεράσματα

Το ραδιόφωνο από την αρχή της εμφάνισής του αναγνωρίστηκε ως ένα μέσο που είναι σε θέση να μεταφέρει γρήγορα και άμεσα την πληροφορία. Καθώς η ραδιοφωνική τεχνολογία εξελισσόταν το ραδιόφωνο εκτός από τον αρχικό ψυχαγωγικό χαρακτήρα αναγνωρίστηκε και ως ένα σημαντικό μέσο μετάδοσης ειδήσεων και πληροφοριών. Οι κυβερνήσεις σύντομα αντιλήφθηκαν την αμεσότητα με τους πολίτες που τους πρόσφερε το ραδιόφωνο. Ωστόσο, η αναγνώριση αυτή συνοδεύτηκε και από την αναγνώριση ότι το ραδιόφωνο μπορεί να αποτελέσει και μέσο προπαγάνδας, για την επίτευξη πολιτικών στόχων. Αρκετές χώρες λοιπόν, άρχισαν να επενδύουν και να προωθούν τη διάδοσή του, ενώ παράλληλα τέθηκαν ρυθμιστικοί κανόνες για την λειτουργία του. Αρχικά η εμβέλεια των ραδιοκυμάτων δεν ήταν μεγάλη, αλλά όσο εξελισσόταν η τεχνολογία, τόσο ενισχυόταν η ισχύς τους και αποκτούσε μεγαλύτερα ακροατήρια. Η συνεχώς διευρυνόμενη διάδοση αυτή του ραδιοφώνου κατέστησε το τεχνολογικό αυτό επίτευγμα ιδανικό μέσο προπαγάνδας, αλλά και εμψύχωσης σε περιόδους πολέμου και αυτό έγινε φανερό ήδη από τον Α Παγκόσμιο πόλεμο. Σαν προπαγανδιστικό μέσο χρησιμοποιήθηκε και ο Τύπος. Ωστόσο την αμεσότητα και την προσέγγιση μεγαλύτερων ακροατήριων, ακόμα και εκτός εθνικών συνόρων, είναι το ραδιόφωνο που πρόσφερε. Για τον λόγο αυτό, στον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο η Γερμανία, αναγνωρίζοντας τη δύναμη αυτή του ραδιοφώνου φρόντισε να ενισχύσει τη διάθεσή του και να παράσχει σε χαμηλές τιμές ραδιόφωνα σε κάθε νοικοκυριό, ενώ προώθησε και την κοινοτική ακρόαση, για όσους είτε δεν διέθεταν δικές τους ραδιοφωνικές συσκευές είτε διέθεταν αλλά βρίσκονταν εκτός της οικίας τους. Αλλά και στο πολεμικό μέτωπο η κοινοτική ακρόαση έγινε βασικός τρόπος πληροφόρησης αλλά και εμψύχωσης των στρατευμένων. Στην εργασία αυτή επιλέξαμε να αναφερθούμε σε πέντε ομιλίες που μεταδόθηκαν ραδιοφωνικά από τον επικεφαλής του Υπουργείου Προπαγάνδας της Ναζιστικής Γερμανίας. Η πρώτη αφορά τη σημασία που απέδιδε ο Γκέμπελς στη δύναμη του ραδιοφώνου, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο ο ίδιος επρόκειτο να το αξιοποιήσει προς όφελος της κυβέρνησης και της Γερμανίας, η δεύτερη αναφέρεται σε φυλετικά ζητήματα, μιλάει για τους Εβραίους και τους παρουσιάζει ανοιχτά ως εχθρούς του γερμανικού λαού, η τρίτη αφορά τους Μπολσεβίκους μετά τη μάχη του Στάλινγκραντ και απευθύνεται στον γερμανικό λαό ώστε

να μιλήσει για το αποτέλεσμα της μάχης και να αναπτερώσει το ηθικό τους. Η τέταρτη αναφέρεται στην ανωτερότητα του γερμανικού έθνους και τον τρόπο όπου ο Εθνικοσοσιαλισμός ήταν σε θέση να αναδείξει την ανωτερότητα της Γερμανίας μέσω της τέχνης αλλά και ότι ήταν σε θέση να προωθήσει την τέχνη ακόμα και σε δύσκολες ιστορικά περιόδους, ενώ η πέμπτη αφορά ομιλία που εκφωνήθηκε προς το τέλος του ΄Β Παγκοσμίου πολέμου ως ανάγκη συσπείρωσης και συνέχισης του πολέμου από τον γερμανικό λαό. Στις ομιλίες αυτές αποτυπώνονται οι θέσεις που πήρε το ναζιστικό καθεστώς πάνω σε βασικά θέματα για να μπορέσει να εδραιώσει την κυριαρχία του και να μεταφέρει την προπαγάνδα εντός και εκτός συνόρων. Στην υπηρεσία της γερμανικής προπαγανδιστικής πολιτικής χρησιμοποιήθηκε και η μουσική, τη δύναμη της οποίας αναγνώρισε και το ναζιστικό καθεστώς, το οποίο αποφάσισε να τη χρησιμοποιήσει προς όφελός της. Επιλέχθηκαν έργα και δημιουργοί που ενστερνίζονταν τις ίδιες απόψεις με αυτές του καθεστώτος όσον αφορά τη ναζιστική ιδεολογία ενώ απαγορευτήκαν άλλοι που δεν μπορούσαν να εξυπηρετήσουν τους προπαγανδιστικούς σκοπούς του. Κατά τον ίδιο τρόπο, επιλέχθηκαν είδη μουσικής, όπως εμβατήρια, ορχηστρική μουσική, τραγούδια που αναφέρονταν στον πόλεμο και σε όσους βρίσκονταν στο μέτωπο ενώ τέθηκαν εκτός ραδιοφωνικού προγράμματος είδη μουσικής που είχαν συνδεθεί με κουλτούρες που θεωρούνταν κατώτερες.

Ένα από τα πρώτα νευραλγικής σημασίας, για τον κατακτητή μιας χώρας ενέργεια, είναι ο έλεγχος της ενημέρωσης. Το ελληνικό ραδιόφωνο στα χρόνια της γερμανικής κατοχής θα μετατραπεί σε προπαγανδιστικό μέσο των κατοχικών δυνάμεων. Έχοντας τον έλεγχο στη ροή των πληροφοριών μπορούσαν να διοχετεύουν όποια πληροφορία ή ενημέρωση ήθελαν. Το ραδιόφωνο θα χρησιμοποιηθεί και από τις δυνάμεις της αντίστασης κατά του φασισμού. Στην Ελλάδα η ίδρυση της Φωνής της Ελεύθερης Ελλάδας ήταν μια πράξη αντίστασης. Η ακρόαση της Ελληνικής Υπηρεσίας του BBC συνιστούσε πράξη αντίστασης.

Σε αυτήν εργασία προσπαθήσαμε να εξετάσουμε με ποιον τρόπο το ραδιόφωνο χρησιμοποιήθηκε από το καθεστώς ως μέσο προπαγάνδας και χειραγώγησης των ανθρώπων. Η ραδιοφωνική προπαγάνδα που άσκησε το ναζιστικό καθεστώς κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είναι ένα πεδίο που, όπως διαπιστώσαμε και από τη δική μας βιβλιογραφική έρευνα, έχει μελετηθεί συστηματικά. Σε αυτή την εργασία έγινε προσπάθεια να το προσεγγίσουμε και μέσα από τους ραδιοφωνικούς λόγους του επικεφαλής της ναζιστικής προπαγάνδας Γιώζεφ Γκέμπελς.

Βιβλιογραφικές αναφορές

BIBΛΙΑ

- ✚ Καμπάνης, Α. (2005). Χίτλερ. Οι τελευταίες δραματικές ημέρες. *Στρατιωτική Ιστορία*, 101, 9-17.
- ✚ Burns, E. (2006). *Ευρωπαϊκή Ιστορία. Ο δυτικός πολιτισμός: νεότεροι χρόνοι*. Επίκεντρο.
- ✚ Μπαντιμαρούδης, Φ. (2006). *Σύντομη Ιστορία της Επικοινωνίας. Μέσα και πολιτισμός*. 2^η έκδοση, Επίκεντρο
- ✚ Fulda, B. (2009). *Press and Politics in the Weimar Republic*. Oxford University Press.
- ✚ Jeanneney, J.N. (1999). *Ιστορία των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης. Από την εμφάνισή τους στις μέρες μας*. Αθήνα: Παπαδήμας.
- ✚ Pine, L. (2017). *Hitler's Nationalk Community. Society and Culture in Nazi Germany*. Bloomsbury.
- ✚ Χατζηδάκης, Γ. (2017). «Ω, Άγιε Αιθέρα...» (Ιστορία της Ελληνικής Ραδιοφωνίας), εκδ. Polaris, Αθήνα.

- ✚ Ross, C. (2008). *Media and the Making of Modern Germany: Mass Communications, Society, and Politics from the Empire to the Third Reich*. Oxford University Press

ΑΡΘΡΑ

- ✚ Anthony, O. & Michael, C.E. (2017). Mass media and community development: prospects and challenges in Nigeria's fourth republic. *Fulafiajournal of contemporary political studies*, 1(1), 135-149
- ✚ Barovic, V. (2015). Radio and television in the Nazi media system, *Vojnodeo*, 67(6):176-181. DOI:10.5937/vojdolo1506176B
- ✚ Bessel, Richard (2004). The Nazi Capture of Power *.Journal of Contemporary History*, 39(2), 169-188. DOI:10.1177/0022009404042127
- ✚ Chainoglou, K. (2016). Psychological Warfare. *At Max Plank Encyclopedias of International Law*. Max Planck Encyclopedias of International Law: Psychological Warfare (ouplaw.com)
- ✚ Curtis, B. (2008). *Music makes the nation: Nationalist composers and nation building in nineteenth-century Europe*. Amherst/New York: Cambria Press.

- ✚ Dan, L. (2015). Techniques for the Translation of Advertising Slogans. In Proceedings of the International Conference Literature, Discourse and Multicultural Dialogue (LDMD '15), (pp. 13-23). Mures, Romania.

- ✚ Gellately, R. (2001). *Backing Hitler: Consent and Coercion in Nazi Germany* New York: Oxford University Press.

- ✚ Goodwin, J. (2011). Accounting for the force of the appeal to authority. In F. H. van Eemeren, B. J. Garssen, D. Godden, & G. Mitchell (Eds.), Proceedings of the 9th International Conference of the Ontario Society for the Study of Argumentation (OSSA '11) (pp. 1-9). Ontario, Canada: OSSA.DOI:10.1007/s10503-011-9219-6

- ✚ Galofré-Vilà, G., Meissner, M., McKee, M. & Stuckler, D. (2020). *Austerity and the Rise of the Nazi Party*. Cambridge University Press.

- ✚ Herf, J. (2005). The “Jewish War”: Goebbels and the Antisemitic Campaigns of the Nazi Propaganda Ministry, *Holocaust and Genocide Studies*, V19 N1, Spring 2005, pp. 51–80, DOI: 10.1093/hgs/dci003

- ✚ Hobbs, R. & Mcgee, S. (2008). Teaching about propaganda: An examination of the historical roots of media literacy. *Journal of Media Literacy Education*, 6(62), 56–67, DOI:10.23860/JMLE-2016-06-02-5

- ✚ Hunter, J. (2015). *Brainwashing in a large group awareness training? The classical conditioning hypothesis of brainwashing*. Master's thesis, University of Kwazulu-Natal, Pietermaritzburg, South Africa, <http://hdl.handle.net/10413/14468>

- ✚ Jowett, S. G., & O'Donnell, V. (2012). What is propaganda, and how does it differ from persuasion? In *Propaganda & Persuasion* (pp. 1-48). Sage Publishing, chapter 1.

- ✚ Okdie, B. M., Ewoldsen, D. R. Muscanell, N. L. et al. (2014). Missed programs: Why psychologists should study media. *Perspectives on Psychological Science* 9(2), 180–195, DOI:[10.1177/1745691614521243](https://doi.org/10.1177/1745691614521243)

- ✚ Pan, J., Shao, Z., & Xu, Y. (2020). The Effects of Television News Propaganda: Experimental Evidence from China. *International Journal of Communication*, 14, 503-522, DOI:[10.2139/ssrn.3579148](https://doi.org/10.2139/ssrn.3579148)

- ✚ Richter, M. L. (2017). *The Kremlin's platform for 'useful idiots' in the West: An overview of RT's editorial strategy and evidence of impact*. Technical report, Kremlin Watch

- ✚ Selb, P. & Munzert, S. (2018). Examining a Most Likely Case for Strong Campaign Effects: Hitler's Speeches and the Rise of the Nazi Party, 1927–1933, *American Political Science Review* 112, 4, 1050–1066, DOI:[10.1017/S0003055418000424](https://doi.org/10.1017/S0003055418000424)

- ✚ Torok, R. (2015). Symbiotic radicalisation strategies: Propaganda tools and neuro linguistic programming. In Proceedings of the Australian Security and Intelligence Conference, Perth, Australia, 58–65

- ✚ Trommler, F. (2004). Conducting Music, Conducting War: Nazi Germany as an Acoustic Experience. In M. N. Alter & L. Koepnick (Eds.), *Sound matters: essays on the acoustics of modern German culture* (pp. 65-76). New York: Berghahn Books

- ✚ Von Saldern, A. (2004). *Volk* and *Heimat* Culture in Radio Broadcasting during the Period of Transition from Weimar to Nazi Germany, *The Journal of Modern History* 76.2

- ✚ Wolfgang, M. (2024). The Long Road to Entertainment Radio Broadcasting in Germany, *Advances in Radio Science* 22:17-28, DOI:10.5194/ars-22-17-2024

- ✚ Μάμαλης, Ν. (2001). *Η Ιστορία των Τεχνών την Ευρώπη. Η Μουσική στην Ευρώπη*. Πάτρα: ΕΑΠ

- ✚ Πλέχοβα, Ο. (2002). *Το πρώτο ελληνικό Ραδιόφωνο...και το πρώτο των Βαλκανίων*. Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκης

- ✚ Παλάσκα, Ι. (2014). *Τα χρόνια της θύελλας*. Αθήνα: Λιβάνη.

- ✚ Χαιρετάκης, Μ. (2014). *Η ραδιοφωνία στην Ελλάδα 1930-1950*. Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση.
- ✚ Στάμου, Α.Γ. (2014). Η κριτική ανάλυση λόγου: Μελετώντας τον ιδεολογικό ρόλο της γλώσσας. Στο: Μ. Γεωργαλίδου, Μ. Σηφianού, Β. Τσάκωνα (επιμ.) *Ανάλυση λόγου: Θεωρία και εφαρμογές*, Νήσος, Αθήνα, 149-187.
- ✚ De Brabandere, E. (2012). Propaganda. At Max Plank Encyclopedias of International Law. Max Planck Encyclopedias of International Law: Propaganda (ouplaw.com)
- ✚ Elste, M. (2002). Ο δίσκος στη Ναζιστική Γερμανία. Στο *Μουσική και Πολιτική, 7 Ημέρες* (Ενθ. Εφημερίδας Καθημερινή), τ.χ. 13 Ιανουαρίου, 15 – 17. Αθήνα.
- ✚ Holmes, C. (1994). ‘ Germany Calling ’: Lord Haw–Haw’s Treason, *Twentieth Century British History*, 5 (1), 118–121,

Διαδικτυακές πηγές

- ✚ Κερασοβίτης, Κ. (2021). Μουσική στην εποχή του Γ' Ράιχ: Μια Σχέση Μουσικής και Ιδεολογίας. *Culture - Journal of Culture in Tourism, Art and Education*. Διαθέσιμο στο: https://journalculture.weebly.com/uploads/1/3/5/3/135316421/culture_teyxos_2.pdf
- ✚ Σεραφής, Δ. (2018). Κριτικές προσεγγίσεις στον πολιτικό λόγο της κρίσης: Παραδείγματα από το πρωθυπουργικό διάγγελμα πριν το ελληνικό δημοψήφισμα. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 150. <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>
- ✚ Broersma, M. (2011). From Press History to the History of Journalism. *National and Transnational Features of Dutch Scholarship*, 3, 17-28. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/5498627/Marcel_Broersma_From_Press_History_to_the_History_of_Journalism_National_and_Transnational_Features_of_Dutch_Scholarship_Medien_and_Zeit_26_3_2011_17_28
- ✚ Dugan, N. (2018). Propaganda and the Rise of Nazi Radio, *Chronos. The Undergraduate History Journal* 12, 25-31. Διαθέσιμο στο: <https://surface.syr.edu/chronos/vol12/iss1/5>
- ✚ Holocaust Encyclopedia (n.d), Deceiving the public, Available at: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/deceiving-the-public>

- ✚ McKevitt, G. (2025). 'Germany calling': How fascist 'Lord Haw-Haw' was tried for treason, Available at : <https://www.bbc.com/culture/article/20251223-how-fascist-lord-haw-haw-was-trialled-for-treason>

- ✚ Teninbaum, H. G. (2009). Reductio ad Hitlerum: Trumping the judicial Nazi card. Michigan State Law Review, 541, Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/228222524_Reductio_ad_Hitlerum_Trumping_the_Judicial_Nazi_Card

- ✚ Sotirovic, M. (2019). Propaganda and Journalism. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228613.013.864>

- ✚ Osipova, N.G., Elishev, S.O. & Pronchen, G. (2018). *Mass Information Media and Propaganda Mouthpiece as a Tool for Manipulating and Social Inequality Factor among the Young People*. *Astra Salvensis - revista de istorie si cultura*, 541-550, Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/327754888_Mass_information_media_and_propaganda_mouthpiece_as_a_tool_for_manipulating_and_social_inequality_factor_among_the_young_people

- ✚ Hasselbach, C. (2023). *Nazi Germany: Radio propaganda turns 90*, Διαθέσιμο στο: <https://www.dw.com/en/nazi-germany-radio-propaganda-turns-90/a-66551137>

- ✚ History of Sorts (2025). The Gleiwitz Incident: Manufactured Provocation and the Outbreak of World War II. Available at: <https://dirkdeklein.net/2025/08/31/the-gleiwitz-incident-manufactured-provocation-and-the-outbreak-of-world-war-ii/>

- ✚ Pope, C. (2018). How a False Flag Sparked World War Two: The Gleiwitz Incident Explained. Available at : <https://www.historyhit.com/gleiwitz-incident-explained/>

- ✚ [Shvangiradze, T. \(nd.\), The Gleiwitz Incident: When Nazis Faked an Attack on Germany, Available at : https://www.thecollector.com/gleiwitz-incident-nazis-faked-attack-germany/](https://www.thecollector.com/gleiwitz-incident-nazis-faked-attack-germany/)

- ✚ Plock, V. (2018). Broadcasting to the Enemy: The BBC German Service during the Second World War. Available at: <https://www.bbc.co.uk/historyofthebbc/researchers/broadcasting-to-the-enemy>

- ✚ <https://www.protothema.gr/stories/article/1410582/ioannis-voulpiotis-o-sunomilitis-tou-hitler-pou-idruse-ta-tagmata-asfaleias/>

- ✚ <https://www.mixanitouxronou.gr/apo-ti-quot-theia-lena-quot-sti-quot-lilipoypoli-quot-to-moysiko-sima-toy-tsopanaky-kai-i-marmaro-ton-exoterikon-metadoseon/>

- ✚ <https://newideas.gr/to-sfragisma-ton-radiofonon-stin-kato/>

- ✚ <https://dioti.gr/2-7-που-στηρίχθηκε-η-φασιστική-προπαγάνδ/>

- ✚ https://morisgeorge.com/2021/10/06/radio_propaganda/

- ✚ <https://www.dw.com/el/το-ραδιόφωνο-στην-υπηρεσία-των-ναζί/a-66567923>

- ✚ <https://www.naftemporiki.gr/kosmos/1754678/80-chronia-prin-o-adolfos-ypsonei-tin-svastika-pano-apo-tin-eyropi-i-provokatsia-poy-xekinise-ton-olethro/>

- ✚ <https://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/goeb90.htm>

✚ <https://www.newsbeast.gr/portraits/arthro/2636984/o-ellinas-pou-esfixe-therma-to-cheri-tou-chitler-ke-empnefstike-ta-tagmata-asfalias>